

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 9, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2022): 221-268

**Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ne Siyer ve
İslâm Tarihi Dersleri**

Sirah and History of Islam Courses from Ottoman Madrasas to
Dâr al-Funûn Faculty of Theology

Talip Ayar

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University,
Faculty of Islamic Sciences,
Department of Siyar-i Nabi and History of Islam
Ankara/Turkey

e-mail: talip.ayar@hbv.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6547-0447>

DOI: 10.33718/tid.979657

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Talip Ayar, "Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat
Fakültesi'ne Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1
(Bahar 2022): 221-268

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism
detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>

mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Trabzon University, Faculty of Theology,

Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ne Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Öz

Bu makalenin amacı, Osmanlı medreseleri ile Dârülfünûn'un ilahiyat eğitimi veren kısımlarında okutulan siyer ve İslâm tarihi derslerini incelemektir. Siyer ve İslâm tarihi dersleri, Osmanlı medreselerinin örgün eğitim programına 1910 yılında girmiştir. Sözü edilen dersler bu tarihten önce medrese haricindeki yaygın eğitim faaliyetlerinde okutulmuştur. 1910'daki ilk tecrübenin ardından siyer ve İslâm tarihi dersleri medreselerin kapatıldığı 1924 yılına kadar ders programlarında yer almıştır. Bu dersler, ders programlarında bazen iki ayrı ders olarak bulunmuş, bazen de siyerin konuları İslâm tarihinin içerisinde anlatılmıştır. Dârülfünûn'a gelince, bu kurumda ilahiyat alanına giren derslerin okutulduğu Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi 1900 yılında açılmıştır. Daha sonra onun yerini alarak benzer misyonu üstlenen Ulûm-ı Şer'iyeye Şubesi ve İlahiyat Fakültesi, Dârülfünûn bünyesinde faaliyet yürütmüştür. Dârülfünûn'un İlahiyat eğitimi veren her üç kısmında da siyer ve İslâm tarihi dersleri okutulmuştur. Medreselerde olduğu gibi Dârülfünûn'da da siyer dersi, ders programlarında bazen İslâm tarihinden ayrı olarak bulunmuş, bazen de onun konuları İslâm tarihinin içerisinde işlenmiştir. Bu uygulama Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin kapatıldığı tarihe kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Siyer, İslâm Tarihi, Osmanlı, Medrese, Dârülfünûn.*

Sıra and History of Islam Courses from Ottoman Madrasahs to Dâr al-Funûn Faculty of Theology

Abstract

The aim of this article is to examine the Sıra and Islamic History courses taught in the Ottoman madrasahs and the branches of the Dâr al-Funûn that provide theology education. Sıra and Islamic History courses were included in the formal education program of Ottoman madrasahs in 1910. The mentioned courses were taught in informal education activities other than the madrasah before this date. After the first experience in 1910, Sıra and Islamic History courses had been included in the curriculum until 1924, when the madrasahs were closed. These courses were sometimes existed as two separate courses in the curriculum, and sometimes the subjects of Sıra were explained in the History of Islam. As for Dâr al-Funûn, The High Religious Sciences Branch (Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi) where theology courses were taught, was opened in this institution in 1900. Later, taking its place and carrying out a similar mission, Religious Sciences Branch (Ulûm-ı Şer'iyeye Şubesi) and Faculty of Theology operated within the structure of Dâr al-Funûn. Sıra and Islamic History courses were taught in all three departments of Dâr al-Funûn that provided theology education. As in the madrasahs, the Sıra course was sometimes existed separately from the History of Islam in the curriculum in Dâr al-Funûn and sometimes its subjects were talked in the History of Islam. This practice continued until the date when Dâr al-Funûn Faculty of Theology was closed.

Keywords: *Sıra, History of Islam, Ottoman, Madrasa, Dâr al-Funûn.*

Giriş

II. Meşrûtiyet'in ardından, medreselerin bozulmasına sebep olarak görülen konuların üzerine daha kararlılıkla gidilmiştir. Bazı kimseler medreselerin ömrünü tamamladığını bazı isimler ise medreselerde reform yapılması gerektiğini dile getirmiş, bunların yanında eğitimin dili ve süresi, müderrislerin durumu, ders programları ve derslerin içeriği gibi konular Osmanlı'nın son döneminde tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu hususlar üzerine yapılan tartışma ve çalışmalar ancak 1910 yılında sonuçlarını vermiştir. Medreselerin ıslahını içeren taslak program Ders Vekâleti tarafından hazırlanmış ve 13 Şubat 1910 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. Daha sonra hükümete sunulan program, küçük çaplı değişikliklerin ardından padişahın onayını almış ve 13 Şubat 1325/26 Şubat 1910 tarihinde *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi* adıyla yayımlanmıştır.¹

Nizamnâmenin yayımlanmasıyla medreselerin ıslahı resmî hüviyet kazanmıştır. Medreselerin idaresi, talebenin medreselere kayıt-kabulü ve sorumlulukları, eğitim-öğretimin içeriği ve okutulacak dersler gibi birçok konu yeniden düzenlenmiştir.² Medrese tahsili on iki yıl olarak kabul edilmiş, geleneksel medrese sisteminde okutulan derslerin yanı sıra hesap, hendese, cebir, coğrafya, umûmî tarih, siyer, İslâm tarihi ve Osmanlı tarihi gibi dersler yeni programa eklenmiştir.³ Bütün bunlar dikkate alındığında, çalışmamıza konu olan siyer ve İslâm Tarihi derslerinin, Osmanlı medreselerinin örgün eğitim müfredatına ilk kez 1910 yılındaki ıslah teşebbüsüyle girdiği görülecektir.⁴

Medreselerdeki en kapsamlı ıslahat ise 1914 yılında yapılmış, bu tarihte medreselerin teşkilât yapısında, müfredatında ve ders programlarında düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan düzenlemelerin çerçevesi 10 Zilkade 1332/1 Ekim 1914 tarihli *İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi* ile çizilmiştir. İstanbul'daki medreselerin Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ismiyle bir çatı altında toplanması, ıslah çalışmalarının ilk adımını oluşturmuş-

1 Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezleşme", 129-132.

2 "Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi", 2/2, 127-138.

3 Kütükoğlu, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi", 8/507; Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 19.

4 Sarıkaya, "II. Meşrutiyet ve Medreseler", 52.

tur. Ardından medreselerin yeniden yapılandırılması aşamasına geçilmiştir. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi; *tâlî kısım-ı evvel*, *tâlî kısım-ı sâni* ve *âlî* olmak üzere üç kısma ayrılmış, yeni sisteme dahil olan medreselerin hangi kısımda bulunacağına nizamnâmenin ekinde yer verilmiştir. Her bir kısmın eğitim süresi dört yıl ile sınırlandırılmış, sınıf, şube ve öğrenci sayıları belirlenmiş, idarî organizasyonun şeması oluşturulmuştur. Bu nizamnâmede ayrıca her kısımda okutulacak dersler belirtilmiştir. Buna göre siyer ve İslâm tarihi dersleri *tâlî* kısmında okutulacak dersler arasında yerini almıştır.⁵

II. Meşrûtiyet'in ardından başlayan ıslah çalışmalarının bir başka adımı 1917 yılında atılmıştır. Bu teşebbüste bir önceki düzenleme büyük ölçüde muhafaza edilmekle birlikte Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin teşkilât yapısında değişikliğe gidilmiştir. Eğitim-öğretim süresi, talebin kayıt-kabul şartları ve şubelerin isimleri değiştirilmiştir. Eski medrese sistemini anımsatacak şekilde; *tâlî kısım-ı evvele ibtidâ-i hâriç*, *tâlî kısım-ı sâniye ibtidâ-i dâhil*, *âlî* kısmına ise *sahn* isimleri verilmiş, dörder yıllık eğitim süreleri üçer yıla düşürülmüştür. Bu kısımların üzerinde eğitim veren *Medresetü'l-Mütehassısîn*'in ismi de *Medrese-i Süleymâniyye*'ye dönüştürülmüştür. *Medrese-i Süleymâniyye*'nin iki yıl olan eğitim süresi üç yıla çıkarılmış ve tefsir, hadis, fıkıh, kelâm-hikmet-edebiyat olmak üzere dört kısım üzerinden planlama yapılmıştır.⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi dönemine gelindiğinde, Ankara hükümetinin kontrolü altında bulunan yerlerde *Medâris-i İlmiyye* adıyla eğitim veren medreseler açılmıştır. Diğer taraftan varlığını sürdüren Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne yönelik düzenlemeler yapılmış,⁷ siyer ve İslâm tarihinin de içinde bulunduğu ders programları güncellemeye tâbi tutulmuştur.⁸

1910'dan itibaren medreseleri iyi bir noktaya getirmek amacıyla bu düzenlemeler hayata geçirilirken Maârif Nezâreti de 1900 yılında Dârülfünûn bünyesinde ilk kez yüksek din eğitimi verecek *Ulûm-ı Âliye-i*

5 "İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi", 2/6, 1325-1330; "İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi", 249-257.

6 "Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun", 2/9, 598-600; Kütükoğlu, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi", 8/508.

7 "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medâris Tâlimatnâmesi", 16-37.

8 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, 8-102.

Dîniyye Şubesi'ni açmıştı.⁹ Açılan bu kısım bir isim değişikliği ile 1912'de *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi*'ne dönüştürüldü. Fakat medreselerin yeni teşkilât yapısına kavuşması ve müfredatına daha önce okutulmayan derslerin eklenmesi, *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi*'ni büyük ölçüde fonksiyon kaybına uğrattı. Bunun üzerine şube kapatılarak öğrencileri Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin *âlî* kısmına devredildi. Böylelikle medreselerle birlikte Dârülfünûn'un kapsamına alınan ilahiyat eğitimi yeniden medreselerin görev alanına dahil edildi. Daha sonra 1924'te medreselerin kapatılması, Dârülfünûn'un mevcut fakültelerine ilave olarak bir de İlahiyat Fakültesi'nin açılışını beraberinde getirdi.¹⁰ Sonuçta TBMM'nin 31 Mayıs 1933 tarihli oturumunda Dârülfünûn ve buna bağlı fakültelerin kapatılması kararlaştırılıncaya kadar Türkiye'de yüksek din eğitimi Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde verildi.

Siyer ve İslâm tarihi derslerinin, müfredatlarına dahil edilmesinden itibaren Osmanlı medreselerinin ve Dârülfünûn'un yapısına, değişim-dönüşüm evrelerine kısaca değinildikten sonra sözü edilen kurumların müfredatında ve ders programlarında bu derslerin yeri, içerikleri ve ders kitapları gibi konulara makalede yer verilecektir. Kuşkusuz medreselerin islah sürecindeki müfredatı ve ders programları ile Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin müfredatı ve ders programları araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu anlamda Yusuf İzzettin Aktaş, Hasan Yıldız ve Abdullah Erdem Taş'ın çalışmaları dikkat çekmektedir.

Yusuf İzzettin Aktaş, İslâm Felsefesi dersinin tarihî süreç itibarıyla Türk eğitim sisteminde ne şekilde teşekkül ettiğine çalışmasında yer vermiştir. Dârülfünûn'un kuruluşundan 1933 yılına kadar geçen zaman dilimini; medreselerin ise II. Meşrûtiyet'ten kapatıldıkları 1924 yılına kadar olan sürecini incelemiştir. Tezinin birinci bölümünde Dârülfünûn ile medreselerde okutulan Felsefe ve İslâm Felsefesi derslerine değinmiştir.¹¹ Hasan Yıldız'a gelince o, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşunu, idarî ve ilmî yapısını incelediği çalışmasının üçüncü bölümünü bu medresenin ders programlarına ve müfredatına ayırmıştır.¹² Abdullah Erdem Taş ise tezinin ikinci bölümüne medreselerde ve Dârülfünûn'da okutulan

9 Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi", 184.

10 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1340-1341/1924-1925)*, 104.

11 Aktaş, *II. Meşrutiyet Devrinde İslâm Felsefesi Dersleri*, 10-55.

12 Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 166-325.

İslâm tarihi dersini konu edinmiştir.¹³

Literatürdeki örnekleri verilen bu çalışmalar, makale konusunun belirlenmesine esin kaynağı olmuştur. Ancak son iki çalışmadan Yıldız'ın, konusu bakımından yalnızca medreselerdeki müfredatın ve ders programlarının üzerinde durması; Taş'ın ise medreselerde ve Dârülfünûn'da okutulan sadece İslâm tarihi dersini ele alması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla bu makalede, Osmanlı medreseleri ile Dârülfünûn'un ilahiyat eğitimi veren kısımlarında okutulan siyer ve İslâm tarihi dersleri, her iki araştırmadan farklı olarak bütüncül bakış açısıyla ele alınacak ve aynı zamanda sözü edilen çalışmalarda tamamlanması gerekli görülen yönler makaleye dahil edilecektir. Öncelikle medreselerdeki müfredatın ve ders programlarının birincil kaynağı olan Meşihat Arşivi'ndeki *Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterlerine* başvurulacaktır. Bununla birlikte Dârülfünûn açısından müfredat ve ders programlarını içeren *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi* serisine müracaat edilecektir. Aynı zamanda makale konusuna katkı sağlayan diğer çalışmalardan da büyük ölçüde istifade edilecektir.

Makalenin kurgusunda kronolojik bir sıralama takip edilecektir. Zira siyer ve İslâm tarihi dersleri, ilk önce yüksek din eğitimi veren Dârülfünûn'un *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi*'nin müfredatında yer almış, daha sonra Osmanlı medreselerinin örgün eğitim müfredatına girmişti. Böylece bahse konu dersler medreselerle eş zamanlı bir şekilde *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye* ve onun yerine açılan *Ulûm-ı Şer'iyye Şubesi*'nde okutulmuştu. *Ulûm-ı Şer'iyye Şubesi* de kapatılınca siyer ve İslâm tarihi dersleri sadece Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin programında kalmıştı. Ardından medreselerin kapatılmasıyla bu dersler Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi müfredatında yer almıştı.

1. Osmanlı Dönemi Dârülfünûn'unda Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

1.1. Dârülfünûn-ı Şâhâne Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi'nde İslâm Tarihi Dersi

Dârülfünûn'un dördüncü kez "Dârülfünûn-ı Şâhâne" adıyla resmî

---

13 Taş, 19. *Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*, 109-157.

olarak açıldığı 31 Ağustos 1900 tarihinden önceki girişimlerin¹⁴ hiçbirinde ilahiyat öğretimine veya ilahiyat alanına giren derslere Dârülfünûn'da yer verilmemiştir. Çünkü ilahiyat konuları medreselerin görev alanı olarak düşünülmüştür.¹⁵ Fakat bu son girişimle Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin üç bölümünden birini *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi* oluşturmuştur. *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*, *Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabîiyye*, *Edebiyat* şubelerine önceki dönemden tevarüs eden *Mekteb-i Hukûk ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye*'nin de eklenmesiyle Dârülfünûn-ı Şâhâne, beş bölümle/fakülteyle birlikte eğitim-öğretim hayatında yer almıştır.¹⁶ *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'nin eğitim süresi dört yıl, *Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabîiyye*, *Edebiyat* şubelerinin ise eğitim süresi üçer yıl olacak şekilde planlanmıştır.¹⁷

Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye'de; tefsir, hadis, usûl-i hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, ilm-i kelâm ve târîh-i dîn-i İslâm dersleri okutulacaktı.¹⁸ Tefsir dersini Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, hadis ve usûl-i hadisi Mehmed Esad Efendi, fıkıh dersini Sırrı Efendi, usûl-i fıkıhı Rahmi Efendi, ilm-i kelâmı Abdüllatif Efendi ve târîh-i dîn-i İslâm (İslâm tarihi) dersini Mahmud Esad Efendi verecekti.¹⁹ Daha sonraki tarihlerde bu derslerin okutulması için farklı isimler de görevlendirilmişti.

Eğitim süresi dört yıl olarak belirlenen *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'de okutulması kararlaştırılan derslerden İslâm tarihinin ders programı içerisindeki yeri şu şekildeydi:

Tablo 1. Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi'nde İslâm Tarihi Dersi²⁰

Dersin Adı	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene
Târîh-i Dîn-i İslâm	2	1	1	1
Toplam Haftalık Ders Saati	13	12	12	12

14 Dârülfünûn'un kuruluş aşamalarıyla ilgili bk. Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nin Öğretim Süresi", 183.

15 Dölen, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Darülfünun'da İlahiyat Öğretimi", 107.

16 İhsanoğlu, "Dârülfünun", 8/524.

17 "Dârülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi", 1/7, 660.

18 "Dârülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi", 1/7, 663.

19 *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1319/1901, 72-73.

20 *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1321/1903, 66.

1321/1903 yılına ait Maârif Nezâreti Salnâmesi'nde yer alan bu programa göre İslâm tarihi dersi, *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'nin dört sınıfında da okutulacaktı. 1. sınıfta haftalık toplam 13 saatlik 6 farklı ders arasında 2 saatle; 2, 3 ve 4. sınıflarda ise haftalık toplam 12'şer saatlik 6 farklı ders içerisinde 1'er saatle programda yer almıştı.

Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye'nin kuruluş aşamasında okutulması kararlaştırılan derslerde değişikliğe gidilmemekle birlikte zaman içerisinde bazı derslerin haftalık ders saatlerinde düzenleme yapıldığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede Dârülfünûn-ı Şâhâne'de takip edilen ders programlarının 22 Mayıs 1904 yılında yeniden düzenlendiğini Emre Dölen hazırlamış olduğu tebliğ metninde belirtmektedir. Ayrıca Dölen, çalışmasında *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'nin yeniden düzenlenen 1903-1904 ders yılındaki programına yer vermiştir.²¹ Daha önce târîh-i dîn-i İslâm ismiyle programda yer alan İslâm tarihi dersini, son düzenlemede siyer-i nebevî târîh-i dîn-i İslâm adıyla tedris programında göstermiştir. Geçmiş programa kıyasla saatlerinde değişiklik görülmeyen dersi, Dölen'in yeni programda bu şekilde isimlendirmesine anlam verilememiştir. Zira bir başka çalışmada *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'nin 1908'e kadar programında herhangi bir değişiklik yapılmadığı ve siyer-i nebevî dersinin 1908 yılında ders programına eklendiği dile getirilmektedir.²²

Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye'de okutulacak İslâm tarihi dersinin içeriğiyle ilgili çok fazla bilgi edinilememiştir. Ders programında târîh-i dîn-i İslâm dersinin yanına düşülen nottaki "*Bunda bi'l-münâsebe eimme ve ulemâ-yı a'lâm-ı İslâm hazarâtının menâkıb ve âsâr-ı 'âliyesinden dahî ma'lûmât-ı lâzime verilir.*"²³ ifadelerine göre bu derste özellikle İslâm dünyasının önde gelen isimlerinin ve âlimlerinin hayatlarına dair örneklerden bahsedilmesi istenmiştir. Bununla birlikte İslâm tarihi dersine giren Mahmud Esad Efendi'nin *Târîh-i Dîn-i İslâm* isimli eserinin "*Dârülfünûn Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi'nde takrir edilen dersleri hâvî*" olacak şekilde hazırlanması, sözü edilen kitapta bahsedilen konuların İslâm tarihi dersinde takip edildiği anlamına gelecektir. Mahmud Esad Efendi'nin kitabında; Arap yarımadasının siyasî, coğrafi, etnik, dinî ve kültürel yapılarından, Hz. Pey-

21 Dölen, "Darülfünun'da İlâhiyat Öğretimi", 108. *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi*'ne ait ders programının bulunduğu bir başka çalışma için bk. Kara, "Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri", 4.

22 Taş, 19. *Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*, 143, 145.

23 *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1321/1903, 66.

gamber'in doğumundan vefatına kadar yaşadığı olaylardan bahsedilmektedir. Dolayısıyla *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'de İslâm tarihi derslerini okutan Mahmud Esad Efendi ve sonradan kadroya dahil edilen Mustafa Asım ve Tefvik Efendiler bu konuların üzerinde durmuş olmalıdır.²⁴

1.2. İstanbul Dârülfünûnu Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi'nde Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Dârülfünûn-ı Şâhâne, en son açıldığı tarihten itibaren yaklaşık sekiz sene eğitim-öğretim faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Ancak II. Meşrûtiyet'in ilanının ardından Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin ismi "Dârülfünûn-ı Osmânî"ye dönüştürülmüştür. 1912 yılına gelindiğinde ise bu kez Dârülfünûn-ı Osmânî isminin kullanımı bırakılmış, onun yerine müesseseye "İstanbul Dârülfünûnu" adı verilmiştir.²⁵ Diğer taraftan yüksek din eğitiminin verildiği *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*, 1912 yılına kadar mevcut ismiyle anılmış, bu tarihten itibaren *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye*'nin yerini *İstanbul Dârülfünûnu Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi* almıştır.²⁶

Bu şube ile Edebiyat şubesinin program hazırlıklarına Maârif Nezâreti'nin 10 Nisan 1328/23 Nisan 1912 tarihli yazısıyla başlanmıştır. Öncelikle her bir şube için inceleme yapmak ve rapor hazırlamak üzere ayrı ayrı iki encümen seçilmiştir. Encümen üyeleri kapsamlı çalışmaların sonucunda bir mazbata hazırlamıştır. Mazbatanın çalışmamızla ilgili boyutuna gelince, *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi*'nin *Ulûm-ı Kelâmîyye* ve *Ulûm-ı Fıkhiyye* şeklinde ikiye ayrılan kısımlarında siyer-i nebevî ve târîh-i dîn-i İslâm derslerinin ortak şekilde okutulması planlanmıştır. Dört yıllık tahsil sürecinin 1. sınıfında haftada 2 saat siyer dersi; 2. sınıfında haftada iki 2 saat, 3. sınıfında ise haftada 1 saat olmak üzere İslâm tarihi dersi okutulacaktı. Ancak encümen üyelerinin hazırladığı ve Maârif Nezâreti'ne sunulan mazbata, ekonomik şartların olumsuzluğu sebebiyle geri çevrilmişti. Bu yüzden kurulacak komisyonla yeni bir program hazırlanması cihetine gidilmişti. Yeni programda, müfredattaki bazı derslerin saatleri azaltılmışken siyer ve İslâm tarihi derslerine dokunulmamıştı.²⁷

24 Taş, *19. Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*, 138, 140-142.

25 Kara, "Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri", 4.

26 Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi", 184; Dölen, "Darülfünun'da İlahiyat Öğretimi", 111.

27 Taş, *19. Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*, 145-149.

Dârülfünûn'un eğitim-öğretim, kayıt-kabul, ders ücretleri, nakil ve yapılacak sınavlar gibi uygulamalarını düzenleyen *İstanbul Dârülfünûnu'nun Teşkilât-ı İlmiyesi* başlıklı tâlimatı, 13 Mayıs 1329/26 Mayıs 1913 tarihinde Maârif Nezâreti tarafından yayımlanmıştı.²⁸ Yeni düzenleme aynı zamanda İstanbul Dârülfünûnu'nun şubelerinde okutulacak dersleri ve ders programlarını içermekteydi. Buna göre *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi'*nde; tefsir, hadis, ilm-i ahlâk-ı şer'îyye ve tasavvuf, usûl-i fıkıh, fıkıh, ilm-i kelâm, siyer-i nebevî, târîh-i dîn-i İslâm ve târîh-i edyân, ilm-i hilâf, edebiyat-ı arabîyye, hikmet-i teşrî', târîh-i ilm-i fıkıh, târîh-i ilm-i kelâm, Arap felsefesi, felsefe ve târîh-i felsefe dersleri okutulacaktı. Ders programının yer aldığı düzenlemede ders yükleri, aylık ders saati (şuhûr-i dersîyye) şeklinde belirtilmişti. Örneğin siyer-i nebevî dersinin aylık ders saati 2, târîh-i dîn-i İslâm ve târîh-i edyân dersinin ise aylık ders saati 6 olarak kaydedilmişti.²⁹ Muhtemelen bu ders saatlerinden, dersin okutulacağı yarıyıl/sömestiri kastedilmekteydi. Dolayısıyla siyer ve İslâm tarihi derslerinin kronolojik içeriğini göz önünde bulundurduğumuzda; siyer dersi 1. sınıfta (2 yarıyıl), İslâm tarihi ise dinler tarihiyle birlikte 2, 3 ve 4. sınıflarda (6 yarıyıl) okutulacaktı.

Bahsedilen sınırlı bilgi dışında gerek ders programının yer aldığı bu tâlimatta gerekse ulaşabildiğimiz diğer çalışmalarda,³⁰ *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi'*nde okutulan derslerin saatlerine, içeriklerine, kaynaklarına ulaşamadığından, siyer ve İslâm tarihi dersleriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilememektedir. Kanaatimizce bunun nedeni, yapılan son düzenlemeden kısa bir süre sonra *İstanbul Dârülfünûnu Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi'*nin kapatılması sebebiyle ara dönemin yaşanmış olmasıdır. Nitekim 1914 yılında İstanbul medreseleri Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye ismiyle tek bir medrese haline getirilmişti. Dârülfünûn bünyesindeki *Ulûm-ı Şer'îyye Şubesi* kapatılarak burada eğitim görenler Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin *âlî* kısmına nakledilmişti.³¹

28 Dölen, "Darülfünun'da İlâhiyat Öğretimi", 113.

29 "İstanbul Dârülfünûnu'nun Teşkilât-ı İlmiyesi", 1-2.

30 Ders isimlerinin ve programının yer aldığı birkaç çalışma için bk. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 3-4/1225; Ayhan, "İlâhiyât Fakültesi", 256; Kara, "Türkiye'de İlâhiyat Fakülterleri", 4; Dölen, "Darülfünun'da İlâhiyat Öğretimi", 114.

31 İhsanoğlu, "Dârülfünun", 8/524.

2. Osmanlı Medreselerinde Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

2.1. 1910 Yılında Medreselerde Yapılan İslah Sonrası İslâm Tarihi Dersi

Medreselerin ıslahına yönelik girişimler 1910 yılının başlarından itibaren hız kazandı. Yapılan hazırlıklar sonucu kamuoyuyla paylaşılan ıslah taslağının temel esaslarına bakıldığında; medreselerin eğitim süresinin, derslerin işleneceği vakitlerin, geleneksel medrese programına ilave edilen yeni derslerin düzenlendiği görülmektedir. Daha sonra bu taslak program hükümete sunulmuş, küçük çaplı değişikliklerin ardından padişahın onayı alınmış ve *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi* isimyle 13 Şubat 1325/26 Şubat 1910 tarihinde yayımlanmıştır.³²

Kırk sekiz maddelik nizamnâmede, medreselerin idaresinden eğitim-öğretim konularına ve okutulacak derslerin hangi yıllarda işleneceğine kadar birçok düzenleme yapılmıştır. Düzenlemenin çalışmamıza bakan yönü, medrese programına yeni eklenen birçok ders gibi siyer ve İslâm tarihi derslerinin ilk kez medrese müfredatında yer almasıydı.³³ Zira bu dersler Osmanlı medreselerinin örgün eğitim programı içerisinde bulunmamaktaydı.³⁴ Ancak medrese talebesinin siyer ve İslâm tarihi derslerinde okutulan konuları öğrenmediğini veya bu konular hakkında bilgi sahibi olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü siyer ve İslâm tarihi, alan ve sınırları itibarıyla geleneksel ilim tasnifleri içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla her ne kadar sözü edilen dersler takip edilen müfredatta bulunmasa da talebeler medrese dışında bu ilimleri tahsil etmiştir.³⁵

Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi, öteden beri medreselerde okutulan derslere yenilerinin eklenmesini veya gerekli görüldüğünde bazı derslerin müfredattan çıkarılmasını esnek hale getirmişti. Doğal olarak bu durumda “en faydalı olma” prensibi gözetilecekti.³⁶ Bu bağlamda nizamnâmenin yayımlanmasından bir süre sonra derslerde ve programlarda

32 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2/121-123; Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, 127-131.

33 “Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi”, 2/2, 134-135.

34 Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, 131, 135.

35 Taş, *19. Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*, 109-115.

36 “Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi”, 2/2, 133.

güncellemeye gidilmiş, İslâm tarihi dersi programda şu şekilde yer almıştı.

Tablo 2. Islâh-ı Medâris Sonrası İlk Programa Göre İslâm Tarihi Dersi³⁷

Dersin Adı	1. Sene	2. Sene	3. Sene
Târîh-i İslâm	1	1	1
Toplam Haftalık Ders Saati	6	6	6

Bu program 15 Temmuz 1328/28 Temmuz 1912 yılında tadil edilen ikinci programdan önce uygulandı. Üç seneyi ihtivâ eden programda İslâm tarihi dersi her sınıfta okutulmakta, 1. ve 2. sınıflardaki haftalık toplam 6'şar saatlik 5 farklı dersin arasında 1'er saatle, 3. sınıfta ise haftalık toplam 6 saatlik 6 farklı dersin içerisinde 1 saatle programda yer almaktaydı.

Yukarıdaki ders programında haftalık ders saatlerinin azlığı dikkat çekmektedir. Ancak medreselerde okutulan derslerin sadece bunlardan ibaret olduğu düşünülmemelidir. Çünkü *Medâris-i İlmiyye Nizamnâme-si'*ne göre cuma günleri dışında her gün üçer ders işlenecek, şimdiye kadar camilerde okutulan derslere aynen devam edilecekti. Müfredata yeni eklenen dersler ise öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere dersanelerde ve uygun görülen mekanlarda işlenecekti.³⁸ Dolayısıyla programa yansıyan dersler müfredata yeni eklenen ve dersanelerde okutulması planlanan derslerin dağılımından ibaretti.

Bir başka tarihte yine nizamnâme gereğince medâris-i ilmiyye dershânelerinin programlarını gözden geçirmek için tedris komisyonu kurulmuştu.³⁹ Bu komisyon 1912 yılı sene sonu imtihanlarından elde edilen izlenimle bir çalışma yürütmüş, 15 Temmuz 1328/28 Temmuz 1912 tarihinde ikinci defa tadil edilen program uygulanmak üzere medrese dershânelerine gönderilmişti.⁴⁰

37 MŞH, *MMTMMV*, 2061, 163; MŞH, *MMTD*, 2201, 7b.

38 "Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi", 2/2, 133.

39 MŞH, *MMTMMV*, 2061, 162; MŞH, *MMTD*, 2200, 54b.

40 MŞH, *MMTMMV*, 2061, 168.

**Tablo 3. 15 Temmuz 1328/28 Temmuz 1912 Tarihli Programa Göre
İslâm Tarihi Dersi⁴¹**

Dersin Adı	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene
Târîh-i Arap ve İslâm	-	-	-	1
Toplam Haftalık Ders Saati	6	6	6	6

Uygulamaya konulan bu yeni program bir öncekiyle kıyaslandığında, târîh-i İslâm dersinin isminin değiştiği, ilk üç sene düzenli şekilde okutulan dersin sadece dördüncü sınıfla sınırlandırıldığı görülecektir. Son haliyle İslâm tarihi dersi 4. sınıftaki haftalık toplam 6 saatlik 6 farklı dersin arasında 1 saatle okutulacaktı ve ders kitabı olarak da Efdaleddin Bey'in *İslâm Tarihi*⁴² isimli eseri takip edilecekti.⁴³

Yeni medrese sisteminde talebeler bir üst sınıfa geçmeden önce gelecek dönemde okuyacakları dersler belirlenir ve aynı zamanda mevcut programda bulunan derslerin değerlendirmesi yapılırdı. Bu çerçevede, görevlendirilen bir komisyon/encümen-i muallimîn marifetiyle 1913 ve 1914 yılında takip edilecek ders programları hazırlanmıştı. Buna göre 1912 yılındaki programda târîh-i Arap ve İslâm olan dersin adı, uygulamaya koyulan her iki programda da târîh-i İslâm ismiyle yer almıştı. İsim değişikliği dışında dersin okutulduğu sınıf ve haftalık ders saatinde herhangi bir değişiklik olmamıştı.

**Tablo 4. 15 Eylül 1329/28 Eylül 1913 ve 9 Temmuz 1330/22
Temmuz 1914 Tarihli Düzenlemelere Göre İslâm Tarihi Dersi⁴⁴**

Dersin Adı	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene	5. Sene	6. Sene
Târîh-i İslâm	-	-	-	1	-	-
Toplam Haftalık Ders Saati	6	6	6	6	6	6

41 MŞH, *MMTMV*, 2061, 84, 92; MŞH, *MMTD*, 2201, 8a.

42 İbnü'l-Cevâd Efdaleddin, *Muhtasar İslâm Tarihi*. Efdaleddin Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Baş, "Târîh-i Osmânî Encümeni Kurucularından Efdaleddin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine", 167-204.

43 MŞH, *MMTMV*, 2061, 93.

44 MŞH, *MMTD*, 2201, 40b; MŞH, *MMTMV*, 2063, 31, 35.

1910 yılında başlatılan ıslah teşebbüsüyle medreselere getirilen yeniliklerin uygulanabilirliği hep tartışma konusu olmuştur. Ekonomik ve fizikî imkansızlıklar, devletin içinde bulunduğu savaş koşulları ıslahın gerçekleşme boyutunu güçleştirmiştir. Hatta zaman geçtikçe ıslahın uygulanamadığı kanaati hâkim olmuştur.⁴⁵ Bütün güçlüklerle rağmen sadece siyer ve İslâm tarihi dersleri açısından dikkat çektiğimiz gelişmeler, medreselerin ıslahı konusunda yoğun bir çabanın sarf edildiğini göstermektedir. Bir başka açıdan da bu dönemi, 1914 yılında medreselerde yapılacak olan köklü reformun ön hazırlığı şeklinde düşünmek yanlış olmasa gerektir.

2.2. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

2.2.1. 1914 Yılından İtibaren Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Medreselerdeki reform çabaları Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi döneminde (16 Mart 1914-6 Mayıs 1916) kapsamlı bir ıslahata dönüşmüştü. 1914 yılında yapılan düzenlemeyle İstanbul'daki medreseler Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ismiyle bir çatı altında toplanmıştı. *Tâlî kısım-ı evvel, tâlî kısım-ı sâni ve âlî* olmak üzere üç kısma ayrılan medresede her bir kısmın eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Yapılan düzenlemelere kuruluş nizamnâmesinde⁴⁶ yer verilmişti. Ayrıca medresede okutulması kararlaştırılan dersler nizamnâmenin ekinde sayılmıştı. Buna göre medresenin *tâlî* kısmında; Kur'ân-ı Kerîm, tefsir, hadis, ilm-i fıkıh, usûl-i fıkıh, ilm-i kelâm, sarf ve lugat, nahiv, mantık, belâgat, vaz', âdâb, mükâleme-tatbîkât ve kitâbet-i arabîyye, siyer-i nebî, târîh-i enbiyâ ve hulefâ, târîh-i İslâm ve edyân, târîh-i umûmî ve osmânî, felsefe, Türkçe (kıraat, imlâ, kavâ'id, kitâbet, edebiyat), Fârisî, coğrafya-yı umûmî ve osmânî, riyâziyyât (hesâb-ı amelî ve nazarî, hendese, cebir, müsellesât, mihânîk, hey'et, usûl-i defterî), tabîyyât (mevâlîd-i selâse, malûmât-ı zirâiyye, hikmet, kimyâ), malûmât-ı fenniyye, malûmât-ı ahlâkiyye, malûmât-ı ictimâiyye, malûmât-ı kânûniyye, hıfzıssıhha, ilm-i ictimâ' ve terbiyye, ilm-i iktisâd ve mâlî, hitâbet ve mev'iza, hutût, elsine ve terbiye-i bedeniyye

45 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2/124-125; Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, 135-145.

46 "İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi", 2/6, 1325-1330; "İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi", 249-254.

dersleri okutulacaktı.⁴⁷

Medresenin *âlî* kısmında ise tefsir, hadis (usûl-i hadis ile beraber), ilm-i fıkıh (târîh-i ilm-i fıkıh ile beraber), usûl-i fıkıh, hilâfiyyat, ilm-i kelâm (târîh-i ilm-i kelâm ile beraber), felsefe (ruh, ahlak, mâbadü't-tabîyyât, târîh-i felsefe, felsefe-i İslâmiyye), edebiyat-ı arabiyye, hukuk ve kavânîn derslerinin okutulması kararlaştırılmıştı. Medrese programına dahil edilen bu derslerde herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğu takdirde nasıl bir usul takip edileceği de belirlenmişti. Ders vekilinin başkanlığında medrese müdürleri ve muallimleri arasından Meşihat makamınca seçilecek ve görevlendirilecek en az otuz kişilik heyet müfredat güncellemesini gerçekleştirecekti.⁴⁸

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde okutulacak derslere ait ilk program Cerîde-i İlmiyye'nin eki olan Nüsha-i Fevkalâde'de yayımlandı. Buna göre siyer ve İslâm tarihi dersleri programda şu şekilde yer aldı.

**Tablo 5. 20 Zilkade 1332/10 Ekim 1914 Tarihli Programa Göre
Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri⁴⁹**

Dersin Adı	Tâlî Kısım-ı Evvel				Tâlî Kısım-ı Sâni			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Siyer-i Nebî	-	-	-	-	-	-	2	1
Târîh-i İslâm ve Edyân	-	-	-	-	-	-	-	2
Toplam Haftalık Ders Saati	24	24	24	24	24	24	24	24

Nizamnâmede Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin *tâlî* kısmında okutulacak dersler arasında yer alan siyer ve İslâm tarihi, tabloda görüldüğü üzere *tâlî kısım-ı sâni* aşamasına programlanmış; İslâm tarihi dersi, dinler tarihiyle birlikte işlenmiştir. Siyer dersi, *tâlî kısım-ı sâni*'nin 7. sınıfında okutulan haftalık toplam 24 saatlik 10 farklı ders arasında 2 saatle; *tâlî kısım-ı sâni*'nin 8. sınıfında ise okutulan haftalık toplam 24 saatlik 12 farklı ders arasında 1 saatle ders programına dahil edilmiştir. İslâm tarihi dersine gelince bu ders, sadece *tâlî kısım-ı sâni*'nin 8. sınıfındaki haf-

47 "İslâm-ı Medâris Nizamnâmesi", 2/6, 1329-1330.

48 "İslâm-ı Medâris Nizamnâmesi", 2/6, 1325, 1329.

49 "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin Ders Cetveli", 371-383.

talik toplam 24 saatlik 12 farklı dersin içerisinde 2 saatle programda yer bulmuştur.⁵⁰

Yayımlanan ilk programın ardından ders programının ve müfredatın güncellenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Okutulan derslerin müderris ve muallimlerine, ders vekilinin başkanlığında düzenlenecek toplantılara katılmaları amacıyla davetler gönderilmiştir. Bu bağlamda diğer derslerde olduğu gibi siyer, târîh-i İslâm ve edyân müderris ve muallimleri müzakereye çağırılmıştır. Aynı müzakereye tarih grubu derslerini (târîh-i osmânî, târîh-i umûmî vd.) okutan isimlerin de katılımı sağlanmıştır. Siyer dersi hakkında yapılacak müzakere için Fatih dersiâmlarından Rizeli Ali Haydar Efendi ve Köstenceli Mehmed Rıza Efendi, Bayezid dersiâmlarından Hadimli Hüseyin Efendi'ye çağrıda bulunulmuştur. Târîh-i İslâm ve edyân dersine gelince Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Mahmud Esad Efendi, Bayezid dersiâmlarından ve aynı zamanda mebus olan Karahisarlı Kâmil Efendi, Süleymâniye dersiâmlarından Silifkeli Mehmed Emin Efendi'ye davet gönderilmiştir. Tarih dersleri hakkında ise müzakerelerde bulunmak üzere Manastır Maârif Eski Müfettişi Receb Efendi, Beşiktaş Numûne Mektebi Müdürü Halid Bey, Üsküdar İttihâd Numûne-i Sultânîsi muallimlerinden Efdaleddin Necati Bey, İzmit Mebusu Abdullah Efendi, Tercüman-ı Hakikat Ser-muharriri Ağa oğlu Ahmed Bey, Târîh-i Encümen azasından Ahmed Refik Bey, Dârümuallimîn Tatbîkât Müdürü İhsan Bey, Târîh-i Encümen Kâtibi Münir Bey ve Sebîlürreşâd muharrirlerinden Tâhir el-Mevlevî toplantıya çağırılmıştır. Müzakere, 27 Teşrînîevvel 1330/9 Kasım 1914 Pazartesi günü saat yedide yapılacak şekilde planlanmıştır.⁵¹

Belirtilen tarih ve saatte, davet edilen müderris ve muallimler ile ders vekili başkanlığında teşekkül eden meclisin doğal üyeleri müzakerelere başlamıştır. Öncelikle müfredatta bulunan siyer, İslâm tarihi ve diğer tarih grubu derslerin okutulacağı dönemler görüşülmüştür. Bu görüşmeler neticesinde *tâlî kısım-ı evvelin* birinci senesinde tarih dersinin müfredatta bulunmaması üzerine aynı senede okutulan dört saatlik fıkıh dersinin iki saati İslâm tarihine verilmiştir. Buna göre *tâlî kısım-ı evvelin* birinci senesinin ilk döneminde peygamberler tarihi, ikinci dönemi ile

50 Tâlî kısım-ı evvel ve kısım-ı sâninin bütün derslerini içeren program hakkında bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 172.

51 MŞH, *MMTD*, 2197, 8a-8b, 9b-10a; MŞH, *MMTD*, 2202, 4b, 7a.

ikinci senede İslâm tarihi dersi programda yer alacak, takip eden yıllarda da diğer tarih dersleri okutulacaktır. Siyer dersine gelince bu dersin, *tâlî kısım-ı sâñînin* yedinci ve sekizinci seneleri için programda bulunması kararlaştırılmıştır.⁵² Ancak bazı değişikliklerin ardından yayımlanan ve ileride temas edilecek olan ikinci programda siyer dersi sadece *tâlî kısım-ı sâñînin* yedinci senesinde bulunacaktır.

Siyer-i nebî, târîh-i enbiyâ ve İslâm isimleriyle programda yer verilen derslerde takip edilecek kaynaklar yine bu müzakere meclisinde kararlaştırıldı. Siyer'de İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*⁵³ isimli eseri okutulacaktı. Târîh-i enbiyâ ve İslâm dersinde ise *kısım-ı evvelin* birinci sınıfının ilk döneminde peygamberler tarihi için Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ*'sının Hz. Peygamber dönemine kadar olan birinci cildi;⁵⁴ İslâm tarihine gelince birinci sınıfın ikinci dönemi ve ikinci sınıfı da kapsayacak şekilde Efdaleddin Bey'in *Muhtasar Târîh-i İslâm*⁵⁵ isimli eseri ders kitabı olarak belirlenmişti.⁵⁶

Belirlenen eserlerin derslerde takip edilmesine itina gösterildiği anlaşılmaktadır. Bir defasında Vâlîde Dershanesi İslâm tarihi Muallimi Süreyya Bey, okutulması Meşihat makamınca onaylanan tarih kitabını bırakmış ve onun yerine Dava Vekili Uşaklı Hamdi Efendi'nin *Yeni Târîh-i İslâm*⁵⁷ isimdeki eserini ders kitabı olarak takip etmişti. Süreyya Bey, medrese yönetimi tarafından uyarılmıştı. Fakat yapılan uyarı dikkate alınmayınca bu konu daha üst mercilere iletilmişti.⁵⁸

Alınan kararlar neticesinde okutulacak dersler ve kaynaklarla birlikte *tâlî kısım-ı evvelin* birinci ve ikinci sınıflarında, peygamberler tarihiyle başlayan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar süren döneme ait tarih bilgisinin medrese talebesine kazandırılması hedeflenmişti.⁵⁹ Diğer taraftan karşılaşılan sorunlara çözüm üretme noktasında çalışmalar yü-

52 MŞH, MMTD, 2202, 10a.

53 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*.

54 Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*.

55 İbnü'l-Cevâd Efdaleddin, *Muhtasar İslâm Tarihi*.

56 MŞH, MMTD, 2202, 10a.

57 Uşşâkî Hamdi Efendi, *Yeni Târîh-i İslâm*.

58 MŞH, MMTMMV, 2065, 70.

59 "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Tadrîsi Mukarrer Kitaplar İle Sûret-i Tadrîsi Mübeyyen Muhtıra", 18.

rütülmekteydi. Örneğin 29 Teşrînevvel 1330/11 Kasım 1914 tarihinde yapılan müzakere konularından birisi siyer dersinde okutulacak kaynakla ilgiliydi. İlk önce İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* isimli eseri ders kitabı olarak belirlenmişti. Ancak eserin yeterli sayıda matbu nüshasının bulunmaması sebebiyle şimdilik İsmail Hakkı Bey'in *Mukaddimât-ı Siyer-i Celîle-i Nebeviyye'si*,⁶⁰ o bitirildikten sonra da Buhârî'nin *Kitabü'l-Megâzî'si*⁶¹ okutulması kararlaştırılmıştı.⁶² İçerisinde bulunan şartlar Arapça klasik siyer kaynağı olan İbn Hişam'ın eserinden İsmail Hakkı Bey'in Türkçe modern siyer eserine geçişi gerekli kılıyordu. İfade edildiği üzere medrese talebesinin ders kitabına daha kolay erişimi bu değişikliği beraberinde getirmişti. Sözü edilen değişiklik başka amaçlara matuf olmasa gerektir. Bunun aksi düşünüldüğünde, örneğin dil problemi gibi bir etkenin ders kitabı değişikliğine sebep olduğu akıllara gelebilir. Ancak İsmail Hakkı Bey'in kitabından sonra yine Arapça klasik bir eser olan Buhârî'nin ilgili bölümünün okutulması kararı, bu ihtimali zayıflatmaktadır. Diğer taraftan mevcut tablo, medreselerin ıslahına öncülük eden isimlerin klasik modern eserler ya da diller arasında katı bir tutum içerisinde olmadıkları izlenimini vermektedir.

Yukarıda bahsedilen müzakereler neticesinde yayımlanan ilk programın ardından müfredatın tamamını kapsayan birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yürürlük tarihi 29 Zilhicce 1332/18 Kasım 1914 olarak kabul edilen ikinci programa⁶³ siyer ve İslâm tarihi dersleri aşağıdaki şekilde yansımıştır.

---

60 İsmail Hakkı İzmirli, *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*.

61 Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, 4/1453-1621.

62 MŞH, *MMTD*, 2202, 11b; "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Tadrîsi Mukarrer Kitaplar İle Sûret-i Tadrîsi Mübeyyen Muhtıra", 20.

63 Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 175.

**Tablo 6. 29 Zilhicce 1332/18 Kasım 1914 Tarihli Programa Göre
Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri⁶⁴**

Dersin Adı	Tâlî Kısım-ı Evvel				Tâlî Kısım-ı Sâni			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Târîh-i Enbiyâ ve İslâm	2	2	-	-	-	-	-	-
Siyer-i Nebî	-	-	-	-	-	-	2	-
Toplam Haftalık Ders Saati	24	24	24	24	24	24	24	24

İlk programa kıyasla ikinci programda İslâm tarihi dersi, peygamberler tarihiyle birleştirilmiş ve ders saati artırılarak *kısım-ı evvelin* ilk iki yılına planlanmıştı. Böylece müfredatta târîh-i enbiyâ ve İslâm ismiyle yer alan bu ders, *tâlî kısım-ı evvelin* 1. sınıfında okutulan haftalık toplam 24 saatlik 11 farklı dersin içerisinde 2 saat; yine *tâlî kısım-ı evvelin* 2. sınıfında okutulan haftalık toplam 24 saatlik 11 farklı dersin arasında 2 saat olarak işlenecekti. Siyer dersi ise önceki programa göre *tâlî kısım-ı sâni'nin* 8. sınıfından çıkarılıp sadece *tâlî kısım-ı sâni'nin* 7. sınıfında bulunan haftalık toplam 24 saatlik 10 farklı ders içerisinde 2 saat okutulacaktı.⁶⁵

10 Zilkade 1332/1 Ekim 1914 tarihli *İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi*'yle Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ismini alan yeni yapılanmanın katettiği aşamalar sıklıkla gözden geçirilmekteydi. Bu bakış açısından hareketle 1914-1915 eğitim-öğretim yılı sonunda yapılan imtihanların ardından elde edilen bulgular üzerine yeniden bir değerlendirme ihtiyacı hasıl oldu. Meşihat makamının tayin ettiği otuz sekiz kişilik encümen-i mahsus, ders vekilinin başkanlığında çalışmalara başladı. Medreselerin *tâlî* ve *âlî* kısımlarında takip edilen mevcut programlar ile kurulması kararlaştırılan Medresetü'l-Mütehassisîn'de uygulanacak müfredat üzerine encümen-i mahsus kapsamlı bir çalışma yürüttü. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde görev yapan müdürlerden ve müderrislerden oluşan encümenin üç gün boyunca yürüttüğü müzakereler sonucunda oluşturulan

64 MŞH, *MMTD*, 2202, 10a, 11b; "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Ders Cetveli", 14-15; "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Tedrîsi Mukarrer Kitaplar İle Sûret-i Tedrîsi Mübeyyen Muhtıra", 20; Ayrıca bu dersleri okutan isimler için bk. MŞH, *MMTD*, 2202, 21a, 23a.

65 Tâlî kısım-ı evvel ve kısım-ı sâni'nin bütün derslerini içeren program hakkında bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 174.

ders programları Meşihat makamına arz edildi.⁶⁶ Ayrıca encümen üyelerinden birisinin “*felsefe ve Fârisî'nin tezyîdi ve biyoloji ile bi'l-hâssa insan fizyolojisinin ilavesi şartıyla kabul ederim.*” şerhini düşmesi, kararların çetin müzakereler neticesinde alındığını gösterir nitelikteydi.⁶⁷

Şeyhülislâmın onayının ardından Cerîde-i İlmiyye’de yayımlanan, Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe defterlerinde 7 Temmuz 1331/20 Temmuz 1915 tarihiyle yer alan kararla Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin ders programında üçüncü kez değişikliğe gidilmiş ve bu değişiklikle İslâm tarihi dersi tablodaki şekliyle programda yer almıştı.

Tablo 7. 7 Temmuz 1331/20 Temmuz 1915 Tarihi Programa Göre İslâm Tarihi Dersi⁶⁸

Dersin Adı	Tâlî Kısım-ı Evvel				Tâlî Kısım-ı Sâni			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Târîh-i İslâm	2	1	1	1	2	-	-	-
Toplam Haftalık Ders Saati	24	24	24	24	24	24	24	24

İlk iki ders programından farklı olarak burada siyer-i nebî dersinin müfredattan çıkarıldığı görülmektedir. Diğer taraftan önceki programlarda târîh-i İslâm ve edyân, târîh-i enbiyâ ve İslâm isimleriyle müfredatta bulunan dersin ismi târîh-i İslâm şeklini almıştır. Bu haliyle İslâm tarihi dersi, *tâlî kısım-ı evvelin* ilk yılında okutulan haftalık toplam 24 saatlik 9 farklı dersin arasında 2 saatle, *tâlî kısım-ı evvelin* ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulan haftalık toplam 24 saatlik 10 farklı dersin içerisinde 1 saatle, yine *tâlî kısım-ı evvelin* dördüncü senesinde okutulan haftalık toplam 24 saatlik 11 farklı dersin arasında 1 saatle; *tâlî kısım-ı sâni'nin* ise yalnızca ilk senesindeki haftalık toplam 24 saatlik 12 farklı dersin içerisinde 2 saatle programda yer almıştır.⁶⁹

66 MŞH, *MMTMMV*, 2071, 53; “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Tedrîsât Cetvelleri”, 88.

67 MŞH, *MMTMMV*, 2069, 110.

68 MŞH, *MMTMMV*, 2069, 111; MŞH, *MMTMMV*, 2071, 49; MŞH, *MMTD*, 2202, 69a; “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Tedrîsât Cetvelleri”, 89.

69 Tâlî kısım-ı evvel ve kısım-ı sâni'nin bütün derslerini içeren program hakkında bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 178.

1915-1916 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanacak yeni ders programının ardından müfredattaki derslerin içerikleri, kaynakları ve işleniş biçimleri de müzakerelere konu edildi. Bu bağlamda alınan kararlar 4 Teşrînisânî 1331/17 Kasım 1915 tarihinde şeyhülislâmın onayına sunuldu. Karar metnine İslâm tarihi dersi özelinde bakıldığında *tâlî kısım-ı evvel* ve *sânîn*in farklı sınıflarında haftalık toplam yedi saat dersin işleneceği öncelikle vurgulandı. Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen peygamberlerin tarihi, muhtasar Arap tarihi, Asr-ı Saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Tavâif-i Mülûk olarak isimlendirilen diğer İslâm devletlerinin tarihleri takip edilecek konulardı. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ* isimli eseri ders kitabı olarak belirlenmişti.

Birinci sınıftaki İslâm tarihi dersinde, *Kısas-ı Enbiyâ*'nın kırk altı sayfadan ibaret olan "Târîh-i Enbiyâ" kısmı yedi sekiz derste tamamlandıktan sonra Tâhir el-Mevlevî'nin *Tarih Hulâsaları*⁷⁰ isimli eserine geçilecek ve bu kitaptan "İslâm Öncesi Arap Tarihi" dört beş derste okutulacaktı. Akabinde Hz. Peygamber'in doğumundan hicrete kadar olan konular işlenecekti.

İkinci sınıfa gelince, Hz. Peygamber'in hicretinden vefatına kadar yaşanan olaylar anlatılacak ve üç yüz altmış dört sayfadan ibaret olan *Kısas-ı Enbiyâ*'nın birinci, ikinci, üçüncü ciltlerindeki Asr-ı Saâdet dönemi konuları tamamlanacaktı.

Üçüncü sınıf İslâm tarihinde ise dört yüz otuz sekiz sayfadan müteşekkil bulunan Hulefâ-yi Râşidîn dönemine başlanacak ve dördüncü sınıfın ilk yarıyılı sonuna kadar Hulefâ-yi Râşidîn dönemi anlatılacaktı. Dördüncü sınıfın ikinci dönemine başlandığında yüz altmış beş sayfadan oluşan Emevî tarihi konu edilecekti. Beşinci sınıf İslâm tarihi dersinde ise yüz yetmiş yedi sayfada anlatılan Abbâsî dönemi ve dört yüz otuz sayfadan oluşan tavâif-i mülûk-i İslâm tarihi gösterilecekti. On birinci ciltte başlayan Osmanlı Tarihi kısmına gelince İslâm tarihi dersi nihayete erdirilecekti.

Bu şekilde planlanan İslâm tarihi dersinin uygulamasına yönelik dikkat çekilen iki nokta, alınan kararın devamına eklenmişti. Üzerinde durulan birinci mesele, ders saatlerine göre dağılımı gerçekleştirilen konular şayet planlanan zaman içerisinde bitirilemezse kronolojiyi

70 Tâhir el-Mevlevî, *Medâris-i İslâmiyye Talebesine Tarih Hulâsaları*.

bozmaksızın bazı konuların özet geçilmesine yönelikti. Diğer meseleye gelince, önceki programdan farklı olarak son düzenlemede İslâm tarihi dersinin saati artırılmıştı. Müfredata yeni eklenen konulardan talebenin geri kalmaması amacıyla 1915-1916 eğitim-öğretim yılında sınırlı kalacak şekilde üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda peygamberler tarihinin ardından Asr-ı Saâdet ve mümkün olursa Hulefâ-yi Râşidîn dönemleri kısaca anlatılacaktı.⁷¹

İstanbul'da Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşunun ardından bu medresenin birer şubesi olmak üzere taşrada da "Beş Senelik Taşra Medârisi"nin tesisine karar verildi. Osmanlı vilayetlerinde bulunan ilmiye medreselerinin ihyâsıyla hem Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde ileri düzey eğitim göreceğ öğrenci yetiştirilecek hem de köylerde ve kasabalarda ihtiyaç duyulan imamlık, hatiplik, vaizlik, müderrislik ve muallimlikler için ilmî yeterliliğe sahip insan kaynağı sağlanacaktı. 1915-1916 eğitim-öğretim yılından itibaren hizmet vermek üzere Bursa, Eskişehir, Uşak, Manisa, Tire, Ödemiş, Konya, Kayseri, Karahisâr-ı Sâhib, Amasya, Maraş, Harput, Kastamonu ve Edirne merkezlerinde Beş Senelik Taşra Medreseleri kurulmuştu.⁷²

Beş Senelik Taşra Medreseleri'nin kuruluşuyla daha önce farklı isimler altında açılan medreseler ilga edilmişti. Ayrıca ıslâh-ı medâris yapılanmasına uygun şekilde tesis edilen ve eğitim-öğretimi sürdüren medreseler de *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi* gereğince kapatılmıştı. Kısacası taşradaki medreselerin Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin şubeleri olacak şekilde tek çatı altında toplanması planlanmıştı.⁷³

Buldukları şehirlerin isimleriyle açılan ve daha sonra da yenilerinin açılması düşünülen taşra medreselerinin ders programları hazırlanarak Meşihat makamının onayına sunulmuştu. Beş senelik bir müfredatın takip edileceği medreselerde İslâm tarihi dersinin programdaki dağılımı şu şekildeydi.

---

71 MŞH, *MMTMMV*, 2072, 37-38.

72 "Vilâyât Medâris-i Tâliyyesi", 216.

73 MŞH, *MMTMMV*, 2071, 80.

Tablo 8. Taşra Medreselerinde İslâm Tarihi Dersi⁷⁴

Dersin Adı	Beş Senelik Taşra Medârisi Ders Cetveli				
	1.	2.	3.	4.	5.
Târîh-i İslâm	1	1	1	1	1
Toplam Haftalık Ders Saati	24	24	24	24	24

Taşra medreselerinin 1. sınıfında 12, 2. sınıfında 13, 3. ve 4. sınıflarında 11, 5. sınıfında ise 13 farklı ders programda bulunmaktaydı. Haftalık 24 saat okutulan bu ders dağılımı içerisinde İslâm tarihi dersi her sene birer saatlik ders yüküyle programdaki yerini almıştı.⁷⁵ Örneğin Amasya Medresesi'nde İslâm tarihi dersini, her sınıfta haftada bir saat olacak şekilde Çerkeşli Hacı Bekir Efendi okutacaktı. Bunun karşılığında bir saatlik ders ücreti 15 kuruş olmak üzere aylık toplamda 300 kuruş ücret alacaktı.⁷⁶

Diğer derslerde olduğu gibi İslâm tarihi dersinin de konuları ve bu derste okutulacak kitap belirlenmişti. 1. sınıftan son sınıfa kadar önce Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen peygamberler ve İslâm'ın gelişinden önceki Arap tarihi özetle anlatılacaktı. Ardından Asr-ı Saâdet ile Hulefâ-yi Râşidîn dönemleri bir nebze daha ayrıntılı işlenecekti. Emevîler, Abbâsîler, Endülüs Emevîleri ve Tavâif-i Mülûk dönemlerine ait bilgiler kısa kısa verilecekti. Bu konuları ihtivâ eden ders kitabı hazırlanıncaya kadar Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*'sından ilgili kısımlar takip edilecekti.⁷⁷

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşunun ardından siyer ve İslâm tarihi dersleri, *tâlî kısım-ı evvel* ve *tâlî kısım-ı sâni* ile Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin şubesi konumunda bulunan Beş Senelik Taşra Medreseleri'nin müfredatında yer almıştır. Ancak uygulamaya konulan son programlarda, siyer dersinin müfredattan çıkarıldığı görülmektedir.

74 MŞH, *MMTD*, 2202, 67b-68a; Muallim Emin Bey, "Târihçe-i Tarîk-i Tedrîs", 668.

75 Programdaki diğer derslerin dağılımı için bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 189-192.

76 MŞH, *MMTMMV*, 2071, 218.

77 MŞH, *MMTMMV*, 2071, 301.

Hız. Peygamber döneminin anlatıldığı siyer konularının, İslâm tarihi dersinin içeriğine dahil edilmesiyle böyle bir adım atıldığı düşünülmektedir.

2.2.2. 1916 Yılından İtibaren Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Mustafa Hayri Efendi'nin şeyhüislâmlığı döneminde (16 Mart 1914-6 Mayıs 1916) medreselerde başlayan ıslah çalışmaları, kendisinden sonra şeyhüislâmlık görevine getirilen Musa Kazım Efendi döneminde de (8 Mayıs 1916-8 Ekim 1918) sürdürülmüştür. Onun medreselerin ıslahı yönündeki gayret ve çabaları, şeyhüislâmlığı döneminde yaptığı en önemli işlerden birisi olarak görülmüştür.⁷⁸ Daha önce medreselerin, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi" ismiyle aynı çatı altında toplandığı yapılanma genel olarak korunmuştur. Ancak medresedeki eğitim devrelerinin/kısımlarının isimleri değiştirilmiş, medrese sisteminin sınıf düzeni ve öğrenci kabul şartları güncellenmiştir. Dolayısıyla yapılan değişikliklerin biri isimlendirme konusunda, diğeri ise esas ilgilendiren birkaç konuda gerçekleştirilmiştir.⁷⁹

Musa Kazım Efendi döneminde yapılan düzenlemeyle; *tâlî kısım-ı evvel*, *tâlî kısım-ı sâni* ve *âlî* kısımları yerine sırasıyla *ibtidâ-i hâriç*, *ibtidâ-i dâhil* ve *sahn* isimleri kullanılmaya başlamış; dörder yıllık eğitim süreleri üçer yıla düşürülmüştür. Bu kısımların üzerinde bulunan *Medresetü'l-Mütehassısın*'in ismi ise *Medrese-i Süleymâniyye*'ye dönüştürülmüş, iki yıl olan eğitim süresi üç yıla çıkarılmıştır. Bahsedilen değişikliklerle birlikte diğer birtakım düzenlemeleri içeren *Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun* 10 Cemâziyelâhir 1335/2 Nisan 1917 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁸⁰

Kanunun yürürlüğe girdiği tarihin öncesinde ve sonrasında, müfredat ve ders programları üzerine Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe'de geniş katılımlı müzakereler gerçekleştirilmiştir. Müzakereler sonucunda bu döneme ait hazırlanan ilk taslak program şeyhüislâma arz edilmiş ve aynı gün alınan onayla sözü edilen program 1 Teşrînisânî 1332/14 Kasım 1916 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur.⁸¹

78 Koca, *Şeyhüislâm Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, 30-32.

79 Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, 372; Koca, *Şeyhüislâm Musa Kâzım Efendi*, 33.

80 "Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun", 2/9, 598.

81 MŞH, *MMTMMV*, 2078, 73.

Uygulamaya konulan ve aşağıda İslâm tarihi özelinde yer verilecek olan programla ilgili Meclis-i Mesâlih'in 15 Teşrînisânî 1332/28 Ekim 1916 tarihli karar metninde “*Teşkilât-ı cedîdeye tevfikân Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi tâlî kısm-ı evvel, tâlî kısm-ı sâni ve kısm-ı âlî için meclis-i dâiyânemizce müttefekan tertîb ve tanzim olunan üç kıta cetvel[in] melfûfen arz ve takdim...*”⁸² kılındığı belirtilmektedir. Ancak burada dikkat çeken nokta medrese kısımlarındaki eğitim süreleri henüz dört yıldan üç yıla indirilmemişken bu şekilde bir programın uygulamaya konulmuş olmasıdır. Zira medrese kısımlarının isimleri ve eğitim süreleriyle ilgili düzenlemeyi içeren *Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun* 10 Cemâziyelâhir 1335/2 Nisan 1917 tarihinde yürürlüğe girecektir. Muhtemelen bu programla, yapılması düşünülen kanunî düzenlemenin uygulaması önceden görülmek istenmiştir. Her halükârda atılan adımla genel işleyişin dışına çıkılmış ve pratik, teorinin önüne geçirilmiştir.

Tablo 9. 1 Teşrînisânî 1332/14 Kasım 1916 Tarihi Programa Göre İslâm Tarihi Dersi⁸³

Dersin Adı	Tâlî Kısm-ı Evvel			Tâlî Kısm-ı Sâni		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Târîh-i İslâm	-	1	1	1	2	1
Toplam Haftalık Ders Saati	21	21	21	21	21	21

Tabloda görüldüğü üzere bu programda İslâm tarihi dersinin, *tâlî kısm-ı evvelin* ilk sınıfı hariç diğer dönemlerde okutulması planlanmıştır. Her sınıfın haftalık toplam 21 saatlik ders dağılımı içerisinde İslâm tarihi; *tâlî kısm-ı evvelin* 2. sınıfında 11 ve 3. sınıfında 12 farklı ders arasında birer saatle programda yer almıştır. *Tâlî kısm-ı sâniye* gelince; 1. sınıfta 13 farklı ders içerisinde 1 saatle, 2. sınıfta yine 13 farklı ders arasında bu kez 2 saatle, 3. sınıfta ise 12 farklı ders arasında 1 saatle medrese talebesine okutulması kararlaştırılmıştır.⁸⁴ Diğer taraftan Siyer dersi bir önceki programda olduğu gibi müfredatta yer almamış ve Siyer konularının İslâm tarihi dersine dahil edilerek anlatımı uygulamasına devam edilmiştir.

82 MŞH, *MMTMMV*, 2078, 73.

83 MŞH, *MMTMMV*, 2078, 65-69.

84 Programdaki derslerin dağılımı için bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 208.

Bu programın yer aldığı karar metninde dersleri kimlerin vereceği de belirtilmiştir. Söz gelimi İslâm tarihi dersini; *kısm-ı evvel* 2. sınıfta Manastırlı Habib Efendi'nin, *kısm-ı evvel* 3. sınıfta dersiâmdan İstanbullu Ömer Adil Efendi ve yine dersiâmdan İstanbullu Şevket Efendi'nin, *kısm-ı sâni* 1. ve 2. sınıflarda Ali Nureddin Bey'in, *kısm-ı sâni* 3. sınıfta ise Tâhir el-Mevlevî'nin okutacağı zikredilmiştir.⁸⁵

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin ders programlarında bir diğer değişiklik 3 Teşrînisânî 1333/3 Kasım 1917 tarihinde yapılmıştır. Bu değişiklik müfredata birkaç dersin eklenmesi ve dolayısıyla haftalık ders saatlerinin artmasıyla sınırlı düzeyde kalmıştır. Ancak İslâm tarihi dersi, bir önceki programda olduğu gibi haftalık ders saati içerisindeki kredisini ve okutulduğu sınıflardaki yerini korumuştur.⁸⁶ Programda *Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun*'a uygun şekilde *ibtidâ-i dâhil*, *ibtidâ-i hâriç* gibi medrese kısımlarının yeni isimlendirmelerine ve üç yıl olarak tayin edilen eğitim sürelerine dikkat edilmiştir.

Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun'a bağlı olarak bazı derslerin müfredata eklenmesi, bazı derslerin saatinin artırılması ve eksiltilmesi sûretiyle programlarda tekrar değişikliğe gidilmiştir. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 28 Temmuz 1334/28 Temmuz 1918 tarihinde aldığı bu değişiklik kararının, 1918-1919 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya alınması planlanmış ve Meşihat makamının onayına sunulmuştur.⁸⁷ 1 Ağustos 1334/1 Ağustos 1918 tarihinde onaylandığı bilinen program, belirtildiği gibi yeni dönemin başlangıcıyla uygulamaya alınmıştır.⁸⁸

85 MŞH, *MMTMMV*, 2078, 65-69.

86 MŞH, *MMTMMV*, 2084, 71; Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 210.

87 MŞH, *MMTMMV*, 2085, 33.

88 "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Ders Cedâvili", 1117.

**Tablo 10. 1 Ağustos 1334/1 Ağustos 1918 Tarihli Programa Göre
İslâm Tarihi Dersi⁸⁹**

Dersin Adı	İbtidâ-i Hâriç			İbtidâ-i Dâhil		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Târîh-i İslâm	1	1	1	1	2	-
Toplam Haftalık Ders Saati	23	23	23	24	24	24

Bir önceki programdan farklı olarak bu kez İslâm tarihi dersi *ibtidâ-i dâhil* kısmının son sınıfından çıkarılmış ve *ibtidâ-i hâriç* kısmının 1. sınıfına eklenmiştir. Böylece medreseye başlayan bir talebe, beş yıl kesintisiz İslâm tarihi dersi görmüştür. Bununla birlikte İslâm tarihi dersi; *ibtidâ-i hâriç* kısmının her bir sınıfı için haftalık toplam 23 saatlik ders dağılımı içerisinde 1. sınıfta toplam 11, 2. sınıfta toplam 12 ve 3. sınıfta toplam 13 farklı dersin arasında haftalık 1'er saatle okutulmuştur. *İbtidâ-i dâhil* kısmına gelince bu kısmın her bir sınıfı için haftalık 24 saatlik ders dağılımında İslâm tarihi, 1. sınıfta toplam 13 farklı ders içerisinde 1 saatle, 2. sınıfta toplam 14 farklı dersin arasında 2 saatle programda yer almıştır.⁹⁰

Musa Kazım Efendi'nin şeyhülsîlâmlık görevinden ayrılmasından itibaren medrese müfredatını ve programlarını güncelleme çalışmalarındaki dinamik süreç devam etmiştir. Örneğin 29 Kânunuevvel 1334/29 Aralık 1918 tarihli Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe kararına göre "*Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi programlarının ta'dîl ve tanzîmi hakkında teşkil buyurulan komisyonun ilk ictimâ'ı akd edilmek üzere salı günü ba'de'z-zuhr saat ikide Ders Vekâleti dâiresini teşrif buyurmalarını ricâ...*" eden davet, komisyon üyelerine gönderilmiştir. Karar tarihinden iki gün sonra toplanacak komisyona Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye azâlarından Mustafa Hayri Efendi ve İsmail Hakkı Bey, müfettiş-i umûmîlerden Mehmed Fehmi Efendi ve Mehmed Receb Efendi, Süleymâniye müderrislerinden Şemseddin Bey seçilmiştir.⁹¹

Komisyon üyeleri uzun süren tetkik ve müzakereler sonucunda hazırladıkları programı 24 Temmuz 1335/24 Temmuz 1919 tarihinde

89 "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Ders Cedâvili", 1120-1121.

90 Programdaki derslerin dağılımı için bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 212.

91 MŞH, *MMTMMV*, 2086, 181.

Meşihat makamına arz etmişlerdir.⁹² Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ders programlarının onayı Meşihat makamından beklenirken programlar üzerine fikir alışverişleri ve müzakereler sürdürülmüştür.⁹³ *İbtidâ-i hâriç, ibtidâ-i dâhil* ve *sahn* kısımlarında takip edilecek ders programlarının ve bu dersleri okutacak müderrislerin isimlerini içeren listeler, 1919-1920 eğitim-öğretim yılı eylül ayının başlangıcından itibaren uygulanmak üzere medrese yönetimlerine gönderilmiştir.⁹⁴ Ayrıca ders programlarının hazırlanmasında gözlemlenen hareketlilik, müfredat programının güncellenmesinde de kendisini göstermiştir. Oluşturulan komisyonların üyeleri Ders Vekâleti'ne davet edilmiş, üst üste gerçekleştirilen toplantılarla yoğun bir mesai harcanmıştır.⁹⁵

Yeni ihtiyaçlar gözetilerek hazırlanan ders programları ve dersleri okutmak üzere oluşturulan müderris kadrolarının listesi, 16 Teşrînevvel 1336/16 Ekim 1920 tarihinde Meşihat makamına sunulmuştu.⁹⁶ Ancak takip edilecek ders programlarıyla buna istinaden Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından hazırlanan kadro listeleri her ne kadar Meşihat'ın onayına arz edilmişse de 1920-1921 eğitim-öğretim yılının başlamış olması ve bu aşamada yapılacak değişikliklerin doğuracağı sakıncalar göz önünde bulundurulmuş, bir önceki sene kabul edilen ders programlarının uygulanması ve müderris kadrosunun görevine devam etmesi yönünde irade ortaya koyulmuştu.⁹⁷ Dolayısıyla üzerinde epeyce çalışılarak hazırlanan ders programlarının ve kadro listelerinin uygulamaya alınması TBMM dönemine ertelenmişti.⁹⁸

2.2.3. 1920 Yılından İtibaren Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği yıllar, Osmanlı Devleti açısından sıkıntılı bir dönemdir. Devletin içinde bulunduğu bütün güçlüklerle rağmen medreselerin ıslahına, bu süreçte de devam edilmiştir. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi ve Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi

92 MŞH, *MMTMMV*, 2092, 83.

93 MŞH, *MMTMMV*, 2092, 139.

94 MŞH, *MMTMMV*, 2092, 193.

95 MŞH, *MMTMMV*, 2092, 253-256, 276-278.

96 MŞH, *MMTMMV*, 2096, 187.

97 MŞH, *MMTMMV*, 2096, 326.

98 Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 205.

dönemlerinde medreselerin teşkilât yapısında, müfredat ve ders programlarında bahsedilen değişiklikler yapılmıştır. İstanbul'un işgal edildiği yıllarda da ıslah çalışmaları sürdürülmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nin medreselerle ilgilenecek durumu kalmadığını anlayan toplum, medreseleri yeniden canlandırma isteklerini Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iletmeye başlamıştır. İletilen taleplere duyarsız kalmayan Meclis, çıkarmış olduğu *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi*'yle yeni bir düzenleme yapmıştır.⁹⁹

8 Mayıs 1337/8 Mayıs 1921 tarihinde yürürlüğe giren *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi*'nin ilk maddesinde “*Medreseler iki nev'dir. Biri Dârü'l-hilâfe Medreseleri, diğeri medâris-i atıkanın ıslâhından hâsıl olan Medâris-i İlmiyye'dir. Dârü'l-hilâfe Medreseleri'nin teşkilât ve sûret-i idâresi başkaca bir ta'lîmâta tâbi' olduğundan işbu nizamnâme Medâris-i İlmiyye'ye âittir.*”¹⁰⁰ denilmektedir. Bu düzenlemeye göre Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi, mevcut teşkilât yapısı ve yönetimi, İstanbul ve buna bağlı taşradaki şubeleriyle var olan durumunu sürdürecektir. Bununla birlikte Anadolu'da kapalı durumda bulunan medreselerin yeniden elden geçirilmesiyle Medâris-i İlmiyye adında medreseler açılacaktır. Geline son noktada iki tür medrese yapılanması ortaya çıkmıştır. Birincisi, geleneksel medrese programını olduğu gibi takip eden ve Medâris-i İlmiyye adıyla Ankara hükümeti tarafından açılan medreselerdir. İkincisi ise 1914 yılından bu tarafa birçok ıslah sürecinden geçen Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'dir. İçinde bulunulan durumu, Tanzimat'tan beri süregelen mektep-medrese ikileminin şimdi de medrese teşkilâtına sirâyet etmesi şeklinde değerlendirenler olmuştur.¹⁰¹

TBMM döneminde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede yüz yedi maddelik *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medâris Tâlimatnâmesi* 1338/1922 yılında hazırlanmıştır.¹⁰² İlk maddede, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi idare heyetinin müdür, kâtip ve muîdden oluştuğu, kısımlara göre hademe bulundurulacağı ifade edildikten sonra bunların görev ve sorumlulukları sıralanmıştır. Ardından “Meclis-i Muallimîn, İnzibat Meclisi, Müderrisîn, Talebeye

99 Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, 421-426.

100 “Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi”, 135.

101 Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, 437-438.

102 “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medâris Tâlimatnâmesi”, 16-37.

Âid Vezâif, İmtihanlar” başlıkları altında yapılan düzenlemelerin ayrıntılarına yer verilmiştir.

TBMM döneminde yapılan bir diğer düzenleme, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin ders cetvellerini ve müfredat programını kapsamaktadır ki bu düzenleme, TBMM Hükümeti Umûr-ı Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti Tadrîsât Müdüriyet-i Umûmiyyesi tarafından 1339/1923 yılında bastırılmıştır.¹⁰³ Şer'iyeye Vekâleti'nde toplanan encümen tarafından uzun müzakereler neticesinde ders programlarının ve müfredatın güncellenmesi sağlanmıştır. Gerçekçi sebeplere dayanarak ve zarûrî ihtiyaçlar doğrultusunda bu değişikliğin yapıldığı belirtilmiştir. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kısımlarına ait ders programları ve derslerin içerikleri ayrıntısıyla kitapçıkta belirtilmiştir. Siyer ve İslâm tarihi derslerine gelince bunların genel program ve müfredat içerisindeki durumu şu şekildedir.

Tablo 11. 1923 Yılına Ait Programa Göre Siyer Dersi¹⁰⁴

Dersin Adı	İhzârî Kısmı Sınıfları	
	1.	2.
Tarih ve Siyer Musâhabeleri	2	1
Toplam Haftalık Ders Saati	30	30

Siyer dersi ilk defa, 1914 yılında yapılan düzenlemeyle Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin *tâlî kısım-ı sâni* programına eklenmiştir. Sonraki yıllarda ise siyer konuları, İslâm tarihi dersinin içeriğine dahil edilmiş ve siyer dersi programlardan çıkarılmıştır. Tablo 11'de görüldüğü üzere siyer dersi, TBMM döneminde yayımlanan ders programında tekrar yer bulmuştur. Hatta bu kez medreseye hazırlık aşamasındaki ihzârî sınıflarında okutulması sağlanarak, daha başlangıçta Hz. Peygamber döneminin öğretilmesi hedeflenmiştir. Programda “Tarih ve Siyer Musâhabeleri” adıyla geçen bu ders, ihzârî 1. sınıfta haftalık toplam 30 saatlik 9 farklı arasında 2 saat; 2. sınıfta ise yine haftalık toplam 30 saatlik 12 farklı dersin içerisinde 1 saat olarak planlanmıştır.¹⁰⁵

103 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*.

104 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, 8.

105 Programdaki derslerin dağılımı için bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 223.

Siyer'de anlatılacak konuların bahsedildiği kısımda dersin ismi "Siyer ve Menâkıb Musâhabeleri" şeklinde geçmektedir. İhzârî 1. sınıftaki haftalık 2 saatlik siyer dersine Hz. Peygamber'in babası, annesi, dedesi ve amcası hakkında bilgi verilerek başlanacaktır. Ardından Hz. Peygamber'in ilk seferine, ticaret için yolculuğuna, evliliğine, çocuklarına ve hayat çizgisine değinilecektir. Kabe'nin tamiri, Hacerülesved'in yerine yerleştirilmesi ve bu sırada Hz. Peygamber'in hakemliği, Arabistan halkının Müslüman olmadan evvelki durumu, peygamberlik öncesi döneme ait işlenecek konulardır. Vahyin gelişyle başlayan peygamberlik döneminde ise sırasıyla ilk Müslümanlar, Hz. Peygamber'in halkı açıktan Müslümanlığa daveti, müşriklerin Müslümanlara eziyetleri, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in İslâmiyet'i kabulü, müşriklerin Müslümanları kuşatma altına almaları, Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatları, Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişi, Medinelilerin Müslüman oluşu, hicret, Kubâ'ya ve oradan Medine şehir merkezine geçiş, ilk mescidin inşası, Medine'de ilk icraatlar, ezan, nüfus sayımı, cihad, Müslümanlıkta savaşın sebepleri, Bedir, Uhud, Hendek muharebeleri, Hudeybiye Antlaşması, Mekke'nin fethi, Huneyn Savaşı, Tebük Seferi, Medine'ye Arap kabilelerinden elçilerin gelişi anlatılacaktır. Tarihî olayların yanı sıra namaz, oruç, zekât ve haccın farz kılınışı gibi ibadet konularına da değinilecektir. Hz. Peygamber'in vefatı, sahâbe-i kirâm ve aşere-i mübeşşere, hilafet, İmâm-ı Âzam, İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed hakkında bilgi verilmek sûretiyle birinci sınıf konuları tamamlanacaktır.¹⁰⁶

1. sınıfta anlatılan siyer konuları, ihzârî 2. sınıfta haftalık 1 saatlik ders ile daha da detaylandırılmış ve olayların arka plan okumaları göz ardı edilmemiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in, tarihin seçkin bir şahsiyeti olduğu öncelikle vurgulanacak ve onun doğumunun büyük bir değişimin başlangıcı olduğu ele alınacaktır. Ataları ve sütanesi anlatılacak, annesi ile dedesinin vefatlarına değinilecektir. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ve Zübeyr ile seyahatleri, Hz. Hatice ile evliliği nübüvvetin başlangıcından önce üzerinde durulacak konular arasındadır. Nübüvvetin başlangıcı ve Risâlet, kavmini dine davet etmesi, onu davetinden vazgeçirmek için Kureyş'in Ebû Tâlib'e başvurması, Hz. Peygamber'in davasından niçin vazgeçmediği, Araplar arasında daha önce bulunan akrabalık bağının din bağına dönüştüğü, Kureyş'in Hz. Peygamber'e ve müminlere eziyetleri anlatılacak ve hak yolunda nelere tahammül edileceği sorusunun cevabı aranacaktır. Nübüvvetin 6. senesinde, ismi öne çıkanlar içeri-

106 Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı, 17-18.

sinden Müslüman olanlar ve Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan çıkarılacak dersler takip edilecektir. Peygamberliğin 7. ve 13. seneleri arasında meydana gelen mühim hadiselerden bahsedilecektir. Hicret, ilk hutbe ve ilk cuma namazı, Medine'ye girince Hz. Peygamber'in kime misafir olduğu ve bu kişinin ölünce nereye defnedildiği, Bedir ve Uhud gazvelerinden alınacak dersler, üzerinde durulacak konulardandır. Hicretin 4. senesindeki önemli olaylar, Hendek Gazvesi, Hudeybiye Antlaşması ve bunun önemi, Mekke'yi ziyaret, hicretin 8. senesi Mekke'nin Fethi ve Hz. Peygamber'in Mekkelileri affetmesi, onun vefatı ve insanlık için en büyük ideal oluşu ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in karakteri, ahlakı ve örnek kişiliğinden kesitlerle ikinci sınıftaki Siyer dersinin tamamlanması hedeflenmiştir.¹⁰⁷ Böylece ihzârî 1. ve 2. sınıflarında kapsamlı bir siyer bilgisinin kazanıldığı dersin içeriğinden anlaşılmaktadır.

İslâm tarihine gelince bu ders; İslâm tarihi, genel tarih ve Osmanlı tarihini ihtivâ edecek şekilde "Tarih" ismiyle programda yer almıştır. İçerisinde İslâm tarihi konularının da olduğu Tarih dersi, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin *tâlî kısım-ı evvel/ibtidâ-i hâriç* ve *tâlî kısım-ı sâni/ibtidâ-i dâhil* kısımlarında okutulmuştur.

Tablo 12. 1923 Yılına Ait Programa Göre Tarih Dersi¹⁰⁸

Dersin Adı	Tâlî Kısım-ı Evvel/ İbtidâ-i Hâriç			Tâlî Kısım-ı Sâni/İbtidâ-i Dâhil		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Tarih	2	2	2	2	1	1
Toplam Haftalık Ders Saati	30	30	30	24	24	25

Tablo 12'deki medrese kısımlarının tamamında okutulan tarih derslerinden *ibtidâ-i hâriçte* İslâm tarihi dersinin kapsamına giren konular işlenmiştir. *İbtidâ-i dâhil* kısmına gelince Osmanlı tarihi, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere bazı toplumların İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ'daki siyasî, askerî ve kültürel tarihi ele alınmıştır.¹⁰⁹ Dolayısıyla İslâm tarihi

107 Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı, 18-19.

108 Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı, 9-10.

109 Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı, 44-46, 71-74.

dersi, *ibtidâ-i hâriç* kısmının her bir sınıfı için haftalık toplam otuzar saatlik planlanan ders dağılımından 1. sınıfta 11, 2. ve 3. sınıflarda 12 farklı ders içerisinde 2'şer saatle yer almıştır.¹¹⁰

İbtidâ-i hâriç 1. sınıfındaki 2 saatlik İslâm tarihi dersinde siyer konuları işlenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerin ve gönderildikleri kavimlerin tarihi anlatılarak başlayan derslerde İslâm öncesi Arap tarihi, Arap yarımadasının idarî taksimi, Kureyş kabilesinin Araplar arasındaki konumu, Kâbe, Mekke'nin idaresi gibi konulara değinilerek Hz. Peygamber'in doğduğu toprakların genel durumu resmedilmiştir. Ardından Hz. Peygamber'in doğumundan başlayarak ailesi, doğumu, çocukluk ve gençlik yılları, peygamberlikle görevlendirilmesi, peygamberliğin Mekke ve Medine dönemlerinde yaşanan olaylar, Hz. Peygamber'in vefatı, örnek kişiliği ve aile hayatıyla konular tamamlanmıştır.¹¹¹

İbtidâ-i hâriç 2. sınıfındaki 2 saatlik İslâm tarihi dersine gelince dört halife, Emevî ve Abbâsî dönemlerine ait konular ele alınmıştır. Hz. Ebû Bekir'in halife seçiminden başlayıp kronolojik bir takiple Hulefâ-yi Râşidîn'in hilafeti, fetihleri, dönemlerinde yaşanan gelişmeler, dinî, idarî ve toplumsal olaylar anlatılmıştır. Benzer şekilde Emevîler ve Abbâsîlerin kuruluşları, halifelerin yönetimleri ve kendi dönemlerindeki idare biçimleri, sosyal hayat gibi konulara temas edildikten sonra her iki devletin yıkılış süreçleriyle ilgili bilgiler aktarılmıştır.¹¹²

İbtidâ-i hâriç 3. sınıfındaki 2 saatlik İslâm tarihi dersinde ise Tavâif-i Mülûk'un ortaya çıkışı, Asya ve Afrika'da kurulan Tavâif-i Mülûk, onların yönetimi, kültür ve medeniyetleri, toplumsal hayatları anlatılmıştır. Ardından benzer yaklaşımlarla Endülüs Emevî Devleti'nin ve sonrasında kurulan Tavâif-i Mülûk'un üzerinde durulmuştur. Haçlı seferlerinin çıkışı, gelişimi ve sonuçları, Türklerin menşei, Oğuzhan ve çocukları, Türklerin İslâmiyet'i kabulü, Selçuklular, Cengizhan ve hanedanı, Timur ve hanedanı konuları 3. sınıfta işlenmiştir.¹¹³

TBMM döneminde yapılan düzenlemeyi bir önceki (1 Ağustos 1334/1 Ağustos 1918 tarihli) programla karşılaştırdığımızda, *ibtidâ-i*

110 Programdaki derslerin dağılımı için bk. Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, 224.

111 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, 44-45.

112 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, 45.

113 *Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, 46.

dâhilin son sınıfı hariç bütün sınıflara yayılan İslâm tarihi dersi, 1923 yılındaki planlamayla *ibtidâ-i hâriç* kısmına hasredilmiştir. Neticede 1914 yılından itibaren medrese müfredatında ve ders programlarında yapılan güncellemelerin son aşamasını TBMM döneminde yapılan düzenleme oluşturmuştur. Fakat bu düzenleme uzun süre yürürlükte kalmamış, Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'yla kapatılan medreselerin müfredat ve ders programları da uygulamadan kaldırılmıştır.

3. Cumhuriyet Dönemi Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Tarihi Dersi

3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'yla medreseler kapatılmıştır. Yine aynı kanunun 4. maddesine istinaden medreselerin yerine İstanbul Dârülfünûnu'na bağlı İlahiyat Fakültesi ile İmam-Hatip Mektepleri açılmıştır.¹¹⁴ Kanunun 4. maddesinde geçen "*Maârif Vekâleti yüksek dîniyât mütehasısları yetiştirmek üzere Dârülfünûn'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imâmet ve hitâbet gibi hıdemât-ı dîniyyenin ifâsı vazifesiyile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşâd edecektir.*"¹¹⁵ ifadelerinden Cumhuriyet dönemindeki yüksek din eğitiminin ve ihtiyaç duyulan din hizmetlerinin karşılanması amacıyla yeni bir adım atıldığı görülmektedir.

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'nun 4. maddesiyle bağlantılı olarak 21 Nisan 1340/21 Nisan 1924'te çıkarılan *İstanbul Dârülfünûnu'nun Şahsiyyet-i Hükmiyyesi Hakkında Kanun* ve *İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi* ile İstanbul Dârülfünûnu'nun Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat Fakülteleri'nden oluşacağı belirtilmiş¹¹⁶ ve Cumhuriyet döneminde İlahiyat Fakültesi adıyla yüksek din eğitimi verecek bir kurum ilk defa açılmıştır.¹¹⁷

Dârülfünûn'a ait genel hükümlerin, eğitim-öğretim kadrosunun, idarî organizasyonun, kayıt-kabulün, eğitim ücretleri ve imtihan konularının ele alındığı *İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi*'nin¹¹⁸ 8. maddesinde, İlahiyat Fakültesi'nde okutulacak derslere yer verilmişti. Buna göre;

114 Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 24-25.

115 "Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu", 74.

116 *İstanbul Dârülfünûnu'nun Şahsiyyet-i Hükmiyyesi Hakkında Kanun ve İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi*, 5.

117 Ayhan, "İlahiyât Fakültesi", 258.

118 *İstanbul Dârülfünûnu Hakkında Kanun ve İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi*, 5-16.

tefsir ve tefsir tarihi, hadis ve hadis tarihi, fıkıh tarihi, kelâm tarihi, mâbadü't-tabîyyât, tasavvuf tarihi, târîh-i edyân, ictimâîyyât, rûhiyyât, ahlak, İslâm felsefesi tarihi, ictimâî rûhiyyât (dinî hadiselerin tetkiki nokta-i nazarından), târîh-i felsefe, Türk târîh-i dînîsi ve İslâm tarihi dersleri İlahiyat Fakültesi'nin müfredatında yer alacaktı.¹¹⁹

Tâlimatnâmede okutulması kararlaştırılan derslerden bir kısmı zaman içerisinde müfredattan çıkarılırken bir kısmı müfredata yeni eklenmiştir. 1925 yılında yapılan düzenlemeyle mâbadü't-tabîyyât, rûhiyyât, içtimâî rûhiyyât, târîh-i felsefe gibi dersler müfredattan çıkarılmış; Arap edebiyatı, felsefe-i din, İslâm bedîyyâtı, İslâm mezhepleri, akvâm-ı İslâmiyye etnografyası müfredata eklenmiştir. Tadil edilen müfredatta İslâm tarihinin yerini dîn-i İslâm tarihi, İslâm felsefesi tarihinin yerini ise İslâm filozofları almıştır. Eğitim süresi 3 yıl olan İlahiyat Fakültesi'nde dersler sömestir/yarıyıl usulüne göre planlanmıştır. Bu çerçevede dîn-i İslâm tarihi dersinin dört yarıyıl okutulduğu anlaşılmaktadır.¹²⁰

İlahiyat Fakültesi'nde okutulacak derslerin kaç sömestir okutulacağı planlanmakla birlikte hangi dersin hangi sömestirde okutulacağı 1927 yılında yapılan düzenlemeyle daha açık hale getirilmişti. Fakülte tedrisât iki devreye ayrılmıştı. Birinci devreye ait derslerin programı, talibinin bilgi alt yapısını oluşturma ve ileri seviyeye taşıma gayesiyle planlanacak ve bir sene sürecekti. İkinci devreye gelince bu dönem, ihtisas derslerini içerecek şekilde iki sene devam edecekti. Dolayısıyla İlahiyat Fakültesi'nin birinci sınıfında dersler; tefsir tarihi, hadis tarihi, fıkıh tarihi, kelâm tarihi, tasavvuf tarihi, etnografya, rûhiyyât, ictimâîyyât-ı ahlak, târîh-i felsefe ve İslâm felsefesi idi. İkinci ve üçüncü sınıflarda ise birinci sınıftaki ihtisas kısımları ile felsefe-i edyân, Türk târîh-i dînîsi, İslâm mezhepleri, târîh-i edyân, İslâm dini tarihi, İslâm bedîyyâtı okutulacaktı.¹²¹

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi boyunca (1924-1933) İslâm tarihi dersinin müfredatı ve ders programı tabloya şu şekilde yansımıştır.

119 *İstanbul Dârülfünûnu Hakkında Kanun ve İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi*, 7.

120 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1341-1342/1925-1926)*, 120-121.

121 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1927-1928)*, 145.

Tablo 13. Dârülfünûn İlâhiyat Fakültesi'nde İslâm Tarihi Dersi

Dersin Adı	Eğitim- Öğretim Yılı	Haftalık Ders Saati	Dersin İşleneceği Gün ve Saat	İşlenecek Konular	Dersin Hocası
Dîn-i İslâm Tarihi	1924-1925 ¹²²	2	Pazar ve Perşembe 1:45-2:45	Kış s0emestirinde; Arabistan'ın coğrafi durumu, İslâm öncesi Arap Yarımadasından itibaren Akabe Biatleri ve sonuçlarına kadar. Yaz s0emestirinde; Mekke tarihi ve hicretten Hz. Peygamber'in vefatına kadar. Ayrıca İslâm'da dinî ve sosyal hayat.	Müderriş Şemseddin (Günaltay) Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1925-1926 ¹²³	2	Pazartesi 11:30- 12:30 ve Perşembe 1:45-2:45	Kış ve yaz s0emestirinde; Hz. Peygamber'in hicretten önceki ve sonraki hayatı.	Müderriş Şemseddin Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1926-1927 ¹²⁴	2	Pazartesi ve Perşembe 11:30-12:30	Kış s0emestirinde; Hz. Peygamber döneminde teşri'. Yaz s0emestirinde; ashap döneminde teşri'.	Müderriş Şemseddin Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1927-1928 ¹²⁵	2	Cumartesi 11:00-11:55 ve Salı 13:40-14:35	Kış s0emestirinde; Asr-ı Saâdet döneminde gelişen dinî olaylar (vakâayı'-ı dîniyye). Yaz s0emestirinde; Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki dinî olaylar.	Müderriş Vekili Nimet (Halil Nimetullah Öztürk) Bey

122 İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1340-1341/1924-1925), 109.

123 İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1341-1342/1925-1926), 123.

124 İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1926-1927), 132.

125 İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1927-1928), 148.

Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ne
Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri

Dîn-i İslâm Tarihi	1928-1929 ¹²⁶	2	Cumartesi 11:00-11:55 ve Salı 13:45-14:45	Kış sömestirinde; İslâm'dan önce Arapların toplumsal yapısı ve nübüvvetin başlangıcı (bi'set). Yaz sömestirinde; Hz. Peygamber'in hayatı ve hicreti.	Müdreris Nimet Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1929-1930 ¹²⁷	2	Cumartesi 10:00-10:55 ve Salı 09:00-09:55	Kış sömestirinde; nübüvvetten önceki durum ve Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesi. Yaz sömestirinde; hicret ve hicretten sonraki olaylar.	Müdreris Nimet Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1930-1931 ¹²⁸	2	Cumartesi 10:00-10:55 ve Salı 09:00-9:55	Kış sömestirinde; Hicretten önceki olaylar. Yaz sömestirinde; hicretten sonraki olaylar.	Müdreris Nimet Bey
Dîn-i İslâm Tarihi	1931-1932 1932-1933 ¹²⁹	2	Salı 10:00- 10:55 ve Perşembe 10:00-10:55	Kış ve yaz sömestirilerinde; İslâm'dan önce Arapların sosyal durumu, hicretten önceki olaylar ve sonraki dönemde İslâm'ın yayılışı.	Müdreris Nimet Bey

İslâm tarihi dersinin tablodaki şekliyle okutulduğu Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi 1924-1933 yılları arasında Türkiye'de yüksek din eğitiminin verildiği yegâne kurum olmuştur. Ancak fakültenin her geçen yıl öğrenci sayısının düşmesi, mezunların istihdam alanlarının kısıtlı olması gibi sebepler öne sürülerek İlahiyat Fakültesi'nin kapatılmasına zemin

126 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1928-1929)*, 226.

127 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1929-1930)*, 188.

128 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1930-1931)*, 251.

129 *İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1931-1932/1932-1933)*, 331.

hazırlanmıştır.¹³⁰ Nihayetinde TBMM'nin 31 Mayıs 1933 tarihli oturumunda alınan kararla Dârülfünûn ve buna bağlı fakülteler kapatılmıştır.¹³¹

1933 yılında yapılan üniversite reformu sırasında kapatılan Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nden sonra 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Gerek yeni açılan İlahiyat Fakültesi'nin gerekse daha sonra faaliyete geçen Yüksek İslâm Enstitüleri ve İslâmî İlimler Fakültesi'yle 1982-1983 ve 1998-1999 öğretim yıllarından itibaren uygulamaya konulan programların içerisinde siyer ve İslâm tarihi dersleri kendisine yer bulmuştur.¹³²

Sonuç

Siyer ve İslâm tarihi dersleri, XX. yüzyılın başlarından itibaren Dârülfünûn'un yüksek din eğitimi veren şubelerinde ve Osmanlı medreselerinde okutulmaya başlamıştır. Bu anlamda ilk olarak İslâm tarihi, Dârülfünûn'un 1900 yılında açılan *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi*'nin müfredatında yer almış ve dört yıllık eğitim süresinin her sınıfına programlanmıştır. Târîh-i dîn-i İslâm ismiyle okutulan bu derste, İslâm'dan önce Arap yarımadasının siyasî, coğrafi, dinî, sosyal ve ekonomik durumlarıyla Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar yaşadığı olaylar anlatılmıştır. Daha sonra siyer-i nebevî dersi *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi*'nin müfredatına eklenmiştir.

Dârülfünûn'un *Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi*'nin yerine açılan *Ulûm-ı Şer'iyeye Şubesi*'nde de siyer ve İslâm tarihi dersleri okutulmuştur. Dört yıllık tahsil süresinin tamamını kapsayacak şekilde önce siyerin, ardından İslâm tarihinin konuları öğrencilerle paylaşılmıştır. Ayrıca İslâm tarihi dersinin dinler tarihiyle birlikte işlendiği, dersin programda yer alan isminden (târîh-i dîn-i İslâm ve târîh-i edyân) anlaşılmaktadır. *Ulûm-ı Şer'iyeye Şubesi* kapatılıp öğrencileri, medresenin aynı seviyede eğitim veren kısmına aktarılınca Dârülfünûn'da verilen ilahiyat eğitimine bir süre ara verilmiştir. Doğal olarak önceden olduğu gibi ilahiyat konuları medre-

130 Ayhan, "İlahiyât Fakültesi", 259.

131 İhsanoğlu, "Dârülfünun", 8/525.

132 Ev, *Türkiye'deki Yüksek Din Öğretimi Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi*, 44-68; Ayrıca ülkemizde Yüksek Din Öğretimi veren kurumlardaki siyer ve İslâm tarihi dersleri hakkında bk. Demircan, "Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Siyer ve İslâm Tarihi Öğretiminin Bazı Sorunları ve Çözüm Önerileri", 34-40.

selerde işlenmeye devam etmiştir. Fakat bu geçiş sürecinde siyer ve İslâm tarihi dersleri hem *Ulûm-ı Şer'iyye Şubesi*'nde hem de Osmanlı medreselerinde eş zamanlı okutulmuştur.

Siyer ve İslâm tarihi dersleri, Osmanlı medreselerinin örgün eğitim müfredatına Dârülfünûn'dan görece daha geç dönemde girmiştir. Bu konuda tarihler 1910 yılını göstermektedir. Medreselerin ıslahına karşılık gelen bu tarihte, Siyer ve İslâm tarihiyle birlikte daha birçok ders medresenin yeni müfredatına eklenmiştir. Muhtemelen ıslahı gerçekleştiren kadrolar, medrese müfredatını yenilerken Dârülfünûn tecrübesinden faydalanmıştır. Belki de yapılan düzenlemelerde, medreselerin öteden beri dinî eğitim verme konusundaki yegâne/tek olma rolünü Dârülfünûn'un yüksek din eğitim veren şubelerinden geri alma fikri tetikleyici olmuştur. Nitekim medreseler, Osmanlı'da Tanzimat'la hız kazanan eğitim reformlarının son halkasını oluşturmuştur.

Tanzimat'ın ardından genel eğitim sisteminin düzenlenmesi, Sıbyan, Rüşdiye, İdâdî, Sultânî, Mekâtib-i Âliye, Dârülfünûn gibi yeni eğitim kurumlarının inşâ edilmesi ve bir de Dârülfünûn'da yüksek din eğitimi veren şubesinin açılması, medreselerde reform fikrine ivme kazandırmıştır. Çünkü geçmişten o güne kadar dinî eğitim ve ilahiyat konularının öğretilmesi medreselerin görevleri arasında yer almıştır. Bu anlamda söz konusu misyonu üstlenecek bir başka kurumun açılması kanaatimizce medreselerin ıslaha tabi tutulmasını ve yeni eğitim kurumlarının formasyonuna yakınlaşmasını zarurî kılmıştır. Derslerin modern pedagojiye uygun olarak işlenmesi, eğitim-öğretimin esaslı bir şekilde düzene sokulması, medreseyle diğer eğitim kurumlarının birbiriyle uzlaştırılması öncelenmiştir. Geleneksel müfredatta bulunan ve müfredatta yeni eklenen derslerin örgün eğitim prensiplerine uygun olarak bir program dahilinde işlenmesine gayret gösterilmiştir. Bu yüzden müfredatta ve ders programlarında sık sık güncellemeler yapılmış, siyer ve İslâm tarihi dersleri de sözü edilen güncellemelerin bir parçası olmuştur. Daha önce yaygın eğitim faaliyetlerinde okutulan bu derslere ait konuların sistemli bir şekilde öğrenilmesi, medrese talebesinin zihninde bütünlük arz eden Hz. Peygamber tasavvurunun şekillenmesi ve İslâm tarihi bilincinin oluşması amaç edinilmiştir.

İslah-ı medârisin birinci evresi (1910-1914) olarak nitelendirilebilecek süreçte sadece İslâm tarihi dersi müfredatta yer almıştır. Dersin

ismi programlarda târîh-i İslâm, târîh-i Arap ve İslâm şeklinde geçmiştir. Ders kitabı olarak Efdaleddin Bey'in eseri takip edilmiştir. Şayet derslerde bu eserin tamamı bitirildiyse Emevî Devleti'nin sonuna kadar devam eden konular işlenmiş olmalıdır.

1914 yılında yapılan kapsamlı ıslahatla medreseler; teşkilât yapısı, yönetimi, eğitim kadrosu, okutulacak dersler gibi birçok yönüyle sisteme hale getirilmiştir. Önceye nazaran medreselerde yapılan faaliyetlerin izleri daha takip edilebilir hale gelmiştir. Bu durum müfredat ve ders programları için de geçerlidir. Söz gelimi siyer ve İslâm tarihi derslerinin müfredattaki yeri, hangi sınıflarda kaç saat okutulduğu, ders programlarındaki değişim, ders içerikleri ve ders kitapları gibi hususlar hakkında bilgi edinilebilmektedir. Esasında benzeri bilgi akışı, medreselerin kapatıldığı tarihe kadar sağlanabilmektedir. Nitekim makalenin en hacimli kısmını bu zaman dilimi (1914-1924) oluşturmaktadır.

Medreselerin kapatılmasını müteakip Cumhuriyet döneminin ilk ilahiyat fakültesi açılmıştır. Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde yüksek din eğitiminin gerektirdiği dersler okutulmuştur. Bu bağlamda siyer ve İslâm tarihi derslerinden sadece İslâm tarihi, Dîn-i İslâm tarihi ismiyle müfredatta yer almıştır. Ancak derslerde işlenen konulara bakıldığında Siyer'in konularının İslâm tarihi dersine dahil edildiği görülecektir. Keza siyer dersinin müfredatta bulunmadığı önceki dönemlerde de benzer durum gerçekleşmiştir. Her hâlükârda siyer ve İslâm tarihi dersleri, Osmanlı'nın son dönem medreselerinde ve Dârülfünûn'un yüksek din eğitimi veren kısımlarında okutulmuştur.

Kaynakça

Ahmed Cevdet. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniye, 1308.

Aktaş, Yusuf İzzettin. *II. Meşrutiyet Devrinde İslâm Felsefesi Dersleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi: Medrese Programları, İcazetnameler, Islahat Hareketleri*. Ankara: Atay Yayınları, 2. Basım, 2018.

Ayhan, Halis. "İlahiyât Fakültesi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (1999), 255-268.

Baş, Eyüp. "Târîh-i Osmânî Encümeni Kurucularından Efdaleddin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLVI/2 (2005), 167-204.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dib el-Buga. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 5. Basım, 1414.

Demircan, Adnan. "Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Siyer ve İslâm Tarihi Öğretiminin Bazı Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 28 (Ocak 2014), 34-40.

Dölen, Emre. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Darülfünun'da İlahiyat Öğretimi". *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009*. haz. Tahsin Özcan vd. 105-123. İstanbul: Ada Ofset, 1. Basım, 2010.

Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ev, Halit. *Türkiye'deki Yüksek Din Öğretimi Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebevîyye*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, 1410.

İbnü'l-Cevâd Efdaleddin. *Muhtasar İslâm Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: Kader Matbaası, 1329.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Dârülfünun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/521-525. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*. Dârülhilâfe: Tevsî-i Tıbaât Matbaası, 1332.

Kara, İsmail. "Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Dinî Kurumlar mı, Laik Kurumlar mı?" *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009), 1-19.

Koca, Ferhat. *Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterleri [MMTD]*. 2197.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterleri [MMTD]*. 2200.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterleri [MMTD]*. 2201.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterleri [MMTD]*. 2202.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2061.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2063.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2065.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2069.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2071.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2072.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2078.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2084.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2085.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2086.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2092.

MŞH, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsûs Müsvedde Varakaları [MMTMMV]*. 2096.

Muallim Emin Bey. "Târihçe-i Tarîk-i Tadrîs". *İlmiyye Salnâmesi*. 642-736. Dârülhilâfetalîyye: Matbaa-i Âmire, 1334.

Öcal, Mustafa. "Daru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri". *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009*. haz. Tahsin Özcan vd. 183-205. İstanbul: Ada Ofset, 1. Basım, 2010.

Ölmez, Adem. "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme". *Vakıflar Dergisi* 41 (Haziran 2014), 127-140.

Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Sarıkaya, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Sarıkaya, Yaşar. "II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi". *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 13/25 (Şubat 2008), 37-73.

Tâhir el-Mevlevî. *Medâris-i İslâmiyye Talebesine Tarih Hulâsaları*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1331.

Taş, Abdullah Erdem. *19. Yüzyıl Tarih Telakkileri ve Darülfünun'da İslam Tarihi Dersleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens-

titüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Uşşâkî Hamdi Efendi. *Yeni Târîh-i İslâm*. 2 Cilt. İstanbul: Tanin Matbaası, 1330.

Yıldız, Hasan. *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

“Dârülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi”. *Düstur*. 1/7, 659-664. Ankara: Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1941.

Dârü'l-hilâfe Medreseleri Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı. Ankara: TBMM Hükümeti Umûr-ı Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti Tadrîsât Müdüriyet-i Umûmiyesi, 1339.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medâris Tâlimatnâmesi”. *Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi*. 16-37. Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Ders Cedâvili”. *Cerîde-i İlmiyye* 37 (Zilkade 1336), 1119-1122.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Ders Cetveli”. *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tadrîs ve Kitaplar-Tâlimatnâme)*. 14-16. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1330.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Tadrîsât Cetvelleri”. *Cerîde-i İlmiyye* 14 (1333), 88-91.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Tadrîsi Mukarrer Kitaplar İle Sûret-i Tadrîsi Mübeyyen Muhtıra”. *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tadrîs ve Kitaplar-Tâlimatnâme)*. 17-23. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1330.

“Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin Ders Cetveli”. *Cerîde-i İlmiyye (İslâh-ı Medârise Dair Nüsha-i Fevkalâde)*, 371-383.

“İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi”. *Cerîde-i İlmiyye (İslâh-ı Medârise Dair Nüsha-i Fevkalâde)*, 249-257.

“İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi”. *Düstur*. 2/6, 1325-1330. Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1334.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1340-1341/1924-1925). İstanbul: Yeni Matbaa, 1340.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1341-1342/1925-1926). İstanbul: Yeni Matbaa, 1341.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1926-1927). İstanbul: Yeni Matbaa, 1926.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1927-1928). İstanbul: Yeni Matbaa, 1927.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1928-1929). İstanbul: Yeni Matbaa, 1928.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1929-1930). İstanbul: Yeni Matbaa, 1929.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1930-1931). İstanbul: Ekspres Matbaası, 1930.

İstanbul Dârülfünûnu Talebe Rehberi (1931-1932/1932-1933). İstanbul: Burhanettin Matbaası, 1932.

İstanbul Dârülfünûnu'nun Şahsiyyet-i Hükmiyyesi Hakkında Kanun ve İstanbul Dârülfünûnu Tâlimatnâmesi. İstanbul: Yeni Matbaa, 1342.

"İstanbul Dârülfünûnu'nun Teşkilât-ı İlmiyyesi". *İstanbul Dârülfünûnu: Tâlimât*. 1-24. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1329.

"Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanun". *Düstur*. 2/9, 598-600. İstanbul: Evkâf Matbaası, 1928.

"Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi". *Düstur*. 2/2, 127-138. Dersaâdet: Matbaa-i Osmâniye, 1330.

"Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi". *Sebîlürreşâd* 19/481 (Ramazan 1339), 135-136.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1319.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye. İstanbul: Asır Matbaası, 1321.

"Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu". *Maârif Vekâleti Mecmuası* 1 (01 Mart 1341), 74.

"Vilâyât Medâris-i Tâliyyesi". *Cerîde-i İlmiyye* 17 (Zilkade 1333), 216-217.

درس و کلامی - مجلس صفاغ طلبه مخصوص مسوده در ترمی

مبیز	نمبر	فزار	رأسا	مربا	تألیف (۲)	مبیز
سوره	خلاصه مال					نویس
تاریخ تنویب						تاریخ
سببها	خلاصه مال					تاریخ
تاریخ بیضا						تاریخ
ملفوظات	خلاصه مال					تاریخ
تاریخ						تاریخ
ماره و نوبت	خلاصه مال					تاریخ
تاریخ						تاریخ

ایم
ی اسماء تاریخ و در حدیث نقد ایضا از خود نقد
۱۷۷
تلف و دیگر سلف در ک لولنا در کسور صحیح سوره در کسور اولاد الیه حسن بیخی و بیست و
چونچه جمله اوله شوقه مدوا معتم تاریخ کو ترمین ~~در کسور~~ اوله بره جمله کاشیون نه
اوله نه تاریخ کسور تاریخ معلوم نه بیضا نه کسور اوله
انتظار - ا - سلف نه بیضا نه کسور و تاریخ ایضا معتم اوله کسور نه
سلف اوله و غیره کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه
کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه
انتظار - ا - تاریخ سلف و کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه
تاریخ کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه
اوله کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه
کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه کسور نه

۱۷۷

